

Eski Türklerde ve Osmanlı Devletinde Meşruiyet İnancı Bağlamında Devlet Başkanının Belirlenmesi

Süleyman Emre ZORLU

Dr. Öğr. Üyesi, Hukuk Fakültesi, Türk Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye s.emrezorlu@hotmail.com
(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 04.02.2022 Kabul: 08.09.2022 Yayın: 12.09.2022	Meşruiyet, şer'i ve şeriat sözcükleriyle yakın ilişki içerisinde olan yani akraba bir kelimedir. Edebi anlamda ise meşru kabul edilen şeriata uygun olan manasında kullanılır. Siyaset Bilimi ve Genel Kamu Hukuku bu kavramı hukuk ve ahlak kurallarına uygun şekilde oluşturulmuş hukuki kurumlar ve kuralları ifade etmek için kullanır. Meşruiyet iktidarlar için son derece önem arz eder. Devlet başkanının hangi usulle seçileceği, kadın veya erkek olması, hangi aile veya soydan gelmesi gerektiği veya buna ihtiyaç olup olmadığı, eğitim düzeyi, fiziksel özellikleri vb. soruların cevabı yönetilecek olan milletin meşruiyet inancındadır. Millete ait devlet başkanının belirlenmesine ilişkin meşruiyet inancı göz ardı edilerek güç veya şiddet kullanılarak iktidarlar el değiştirmiş ancak meşruiyet kazanmadığından uzun süreli olamadıkları görülmüştür. Tarih iktidarda kalma yolunun halkın saygısından geçtiğini öğretmektedir. Güç kullanma tekeli iktidarlar için halkın saygısını elde etmek için araç konumundadır. İktidarlar devamlılık istiyorsa meşru temele dayanarak otoriteye dönüşmelidirler. Türkler köklü bir devlet geleneğine sahiptir. Eski Türklerde meşruiyetin kaynağı kut inancıdır. Kut doğumla kazanılır ancak yetenek ve başarı ile sürdürülebilir. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte devlet başkanının belirlenmesine ilişkin meşruiyet inançlarında da belli değişiklikler olmuştur. Devlet başkanının belirlenmesinde artık İslam hukukunun devlet başkanının belirlenmesine ilişkin şart ve usulleri de söz konusudur. Ancak Eski Türklerden gelen devlet geleneği de tamamen de terk edilmiş değildir.
Anahtar Kelimeler: Meşruiyet, Devlet Başkanlığı, Kut İnancı, Osmanlı Hukuku, İslam Hukuku.	

Determination of the Head of State in the Context of Legality Belief in Old Turks and Ottoman Empire

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 04.02.2022 Accepted: 08.09.2022 Published: 12.09.2022	Legitimacy is a word that has a close relationship and related with the words shar'i and sharia. In the literary sense, it is used in accordance with the Sharia, which is considered legitimate. Political Science and General Public Law use this concept to refer to the legal institutions and rules that have been established in accordance with the rules of law and morality. The method by which the head of state will be elected, whether he is a woman or a man, from which family or lineage he should come from or whether it is needed, education level, physical characteristics, etc. The answer to these questions lies in the belief in the legitimacy of the nation to be governed. Ignoring the belief in legitimacy regarding the determination of the head of state belonging to the nation, the powers changed hands by using force or violence, but it was seen that they could not last long as they did not gain legitimacy. History teaches that the way to stay in power is through the respect of the people. The monopoly on the use of force is a tool for the authorities to achieve public respect. If the authorities want continuity, they should transform into authority on a legitimate basis.. The Turks have a well-established state tradition. The source of legitimacy in the ancient Turks is the belief in kut. Kut is earned by birth, but it can be sustained with talent and success. Along with the acceptance of Islam by the Turks, there have been certain changes in the legitimacy beliefs regarding the determination of the head of state. In the determination of the head of state, the conditions and procedures of Islamic law regarding the determination of the head of state will also be applied. However, the state tradition from the Old Turks is not completely abandoned.
Keywords: Legitimacy, Presidency, Belief in Kut, Ottoman Law, Islamic Law	

Atıf/Citation: Zorlu, S. E. (2022). Eski Türklerde ve Osmanlı Devletinde Meşruiyet İnancı Bağlamında Devlet Başkanının Belirlenmesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), s.501-533.

Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. // This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

İktidarın meşruluğu hemen her dönem tartışma konusu olmuş bir kavramdır. Meşru görülen iktidarlar yönetimde kalıcı olmuş ve kendi hâkimiyetlerini kabul ettirebilmişlerdir. Hemen her milletin iktidara yönelik farklı bir meşruiyet inancı veya algısı mevcuttur. Meşruiyet inancı milli geleneklerden, yaşayış tarzından, ülke coğrafyasından, karşı karşıya kalınan sıkıntı felaket veya problem veya trajedilerden, genel dini inançtan doğrudan etkilenmekte bunlara göre şekillenmektedir. Meşruiyet inancını bu değerler bütünü belirlemektedir¹.

Türklerin çok eski zamanlardan beri süregelen bir devlet anlayışı, örf ve adetleri, gelenekleri ve yaşam biçimi mevcuttur. Türklerin kökenine ve anayurdunun neresi olduğuna ilişkin birçok teori olmakla birlikte, arkeolojik buluntulara ve tarihsel kayıtlara göre bundan 4000 yıl öncesine orta asya bozkırlarında yaşadıkları bilinmektedir. Türkler en hareketli ve savaşçı milletlerin başında gelmektedir. Türklerin birçok kez yaşadıkları coğrafya ve etkisinde kaldıkları genel inanç sistemi değişikliğe uğramış, değişik millet ve kültürle bir arada yaşamış ve devlet gelenekleri de bu ilişkiler açısından etkilenecek belirli değişimlere maruz kalmıştır. Ancak kendi kültürel dokusunu ve milli özelliklerini sentezleyerek asimile olmamışlardır. Bilindiği üzere Türkler önce Orta Asya’da çok büyük devletler kurmuşlar daha sonra ise kuraklık, büyük savaşlar, Çin’in baskısı vb. sebeplerden dolayı Anadolu’ya doğru büyük göç dalgaları ile göç etmeye başlamışlardır². Bu göç onların kültürlerinde ve devlet anlayışlarında etki bıraktığı gibi devlet başkanına ilişkin meşruiyet inançlarına da etki etmiştir.

Eski Türklerde meşruiyetin kaynağı kut inancıdır. Kut doğumla kazanılır ancak yetenek ve başarı ile sürdürülebilir. Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte meşruiyet inançlarında da belli değişiklikler olmuştur. Eski Türklerin köklü devlet geleneğinde devlet başkanının belirlenmesine ilişkin hükümler ile İslam hukukunun getirdiği devlet başkanının belirlenmesine ilişkin hükümleri meşruiyet inancı bağlamında izah etmeye çalışacağız. Çalışmamız Türklerin İslamiyet öncesi ve sonrası devlet başkanının belirlenmesine ilişkin meşruiyet inancındaki değişimleri veya benzerlikleri ortaya koymasından yarar sağlayacaktır. Bu anlamda öncelikle meşruiyet, iktidar ve otorite kavramlarını izah etmekte yarar vardır.

I. MEŞRUIYET KAVRAMI

Meşruiyet kelime anlamı olarak iki sözcükle yakından ilgilidir. Bunlar şer’i ve şeriat sözcükleridir ve meşruiyet bu iki kavrama uygun olan hali ifade etmek üzere sıfat olarak kullanılmaktadır. Meşruiyet kavramını sadece şeri olana ya da şeriata uygun olma manasına indirgemek kavramsal çerçeveyi daraltacaktır. Türk dil kurumu meşruiyeti yasaya dine yahut kamu vicdanına uygunluk olarak tanımlamaktadır. Meşruiyet kelimesinin Latince karşılığı “Legitimus” veya “Legitimatıo”dur. İngilizce karşılığı bu iki kelimedenden türetilmiş olan “Legitimacy”dir³.

Tarih boyunca iktidarlar yönetme yetkisinin sürdürülebilir olmasını şansa veya geleneklere bırakmamış, kendi İktidarlarının devamını sağlamak için itaatkâr kadrolara ve kendilerine bağlı

¹ Oktay, Cemil, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9; Çetin, Halis, *Siyaset Bilimi*, Orion Kitabevi, Ankara, 2014, s. 80.

² Bilgili, Ali Sinan. *Türk Kültür Coğrafyası*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 30-33.

³ Oktay, Cemil, s. 8; Çetin, s. 75.

halka ihtiyaç duymuşlardır. Yönetilenler gönüllü olarak meşru olarak kabul ettikleri iktidara toplu şekilde veya bireysel olarak itaat ederler. Gönüllü itaat günümüzde seçilmiş iktidara ve demokratik kurumlara gösterilmektedir⁴. Meşruyet kavramını tanımlamaya geçmezden evvel diğer iki önemli kavramdan bahsetmekte yarar vardır. Bunlar meşruyet kavramı kadar önemli ve bir o kadar tartışılan iktidar ve otorite kavramlarıdır.

A. İktidar Kavramı

İktidar kısaca birinin aksi takdirde veya normalde yapmayacağı şeyi yaptırabilme kabiliyeti veya bir grubun veya bir kimsenin diğerlerini yönetme, kontrol edebilme kapasitesidir⁵. İktidara tümüyle sahip olmak, muhalefetin olmayacağı anlamına gelmez. İktidar, karşı çıkanların olmasına rağmen veya direnmeyle karşılaşsa bile iradesini kabul ettirebilme kabiliyetine sahip olmalıdır⁶. Örneğin ataerkil yapıya sahip bir ailede aile babası diğer aile fertleri üzerinde sözünü geçirmekte, onları yönlendirip yönetebilmektedir. Yine okul müdürünün öğrenciler üzerinde, sendika başkanının temsilciler üzerinde, futbol kulüp başkanının futbolcular üzerinde vb. iktidarın varlığından söz edebiliriz.

Ancak bizim konumuz olan siyasi iktidar kavramı okul müdürü, aile babası veya kulüp başkanının elinde olmayan bir imkân iradesinin aksine hareket edenlere karşı meşru olarak güç kullanma yetkisine sahiptir. Devlet hukuk kuralları çerçevesinde iradesinin aksi yönde harekette bulunanlara karşı meşru kuvvet kullanma yetkisine sahip yegâne kurumdur. Zaten hukuk kurallarını, din kuralları ahlak kuralları gibi diğer toplumsal yaşamı düzenleyen kurallardan ayıran temel özellikte aksi davranış halinde meşru yaptırma sahip olmasıdır⁷.

Tarih boyunca güç veya şiddet kullanmak suretiyle iktidarlar çokça el değiştirmiş veya yeni bir iktidar tesis edilmiştir. Ancak bu iktidarlar meşruyet kazanmadığında, uzun süreli olmadıkları görülmüştür. Örneğin Napolyon Mısır seferinde meşruyet kazanmak adına Müslüman olduğunu ve İslam Halifesinin kendisini görevlendirdiğini ilan etmiştir⁸. Mısırı ele geçirdikten sonra yerel halkın İslam ile Fransız ordusunun alakaları olmadığı ortaya çıkınca sürekli isyanlar ortaya çıkmış ve bunlar son derece kanlı bir şekilde bastırılmalarına rağmen Fransız ordusu Mısırda güven içerisinde kalamamıştır. Hatta Fransızların ünlü Komutanı ve milli kahramanı Klaber Mısırlı bir öğrenci tarafından suikaste uğramış ve ölmüştür⁹. Aynı şekilde Roma, İngiltere'nin kuzeyini

⁴ Arslan, Rıza. *Siyaset Bilimine Giriş*, Dora Yayınları, Bursa, 2016, s. 41; “*Meşruyet siyasi iktidarın gücüne haklılık, toplumsal ve siyasi çatışma unsurları arasında denge ve uyum, kontrol ve uzlaşma, özgürlük ve hukuk arayışıdır.*” Bkz. Çetin, s. 77.

⁵ Demir, Ömer /Acar, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992, s. 176; Russele göre iktidar alınması düşünülen sonuçların ürününü ifade eder ve insanlar üzerindeki iktidar ise bireyin etki altına alınış şekline göre sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Bkz. Russell, Bertrand, İktidar (M. Ergin, Çev.), Altın Kitaplar Basımevi, 1976, s. 43-44.

⁶ Kışlalı, Ahmet Taner. *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 18-19; Balki, Hamise. “İktidar Kavramı ve Russell’ın İktidar Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, s. 4-5.

⁷ “*Devlet içindeki iktidar olgusu, örneğin bir hırsız çetesindeki iktidar olgusundan temelde çok ayrı olmayabilir. Ama birincisinde otoriteye ilişkin bir kurumlaşma söz konusudur. İkincisinde ise, belirli kalıplara göre oluşmayan, bu nedenle de istikrarlılığı, sürekliliği, hatta tutarlılığı aranmayan ilişkiler vardır.*” bkz. Kışlalı, s. 18.

⁸ Kalın, İbrahim. *İslam ve Batı*, İSAM Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 125-145.

⁹ Fransızlar suikastın Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirildiği suçlamasında bulunmuş ancak Osmanlı Devleti resmi kanaldan söz konusu suçlamayı yalanlamıştır. Bkz., BOA, HAT, 137/5650S; Çolak, Kamil. “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 2, s. 162.

birçok kez ele geçirmesine rağmen meşruyet temelli bir iktidar oluşturamadığından sürekli isyanlar çıkmış, sorunu o bölgeyi duvar örerek kendi sınırları dışarısında tutmakta bulmuştur¹⁰. Yani tarih bize iktidarda kalmanın temel yolunun halkın korkusunu değil, saygısını kazanmaktan, bir başka deyişle halkın meşruyet inancıyla doğru orantılı olarak iktidarın kabul edilmesinden geçtiğini göstermektedir. Güç kullanma veya şiddet tekeli siyasi iktidarların varlığının garantisi değil, sadece halkın saygısını kazanmanın bir aracı konumundadır. Ayrıca halk siyasi iktidar sahiplerini kendilerine örnek aldıkları için, devlet başkanı da örnek bir şahsiyet olmak mecburiyetindedir. İmam Gazali Devlet Başkanının halkı iyilik, doğruluk çalışkanlık gibi meziyetlere daha çok değer veren bir vizyona yöneltilmesinden sorumlu tutmaktadır¹¹. İktidara gelenler bu iktidarlarını sürdürmek istiyorlarsa, meşru temele dayanmalı ve bu suretle iktidarlarını otoriteye dönüştürmelidirler. İslam Âlimlerinden batıda “*Alpharabius*” İslam Dünya’sında “*Muallim-i Sani*” olarak bilinen Farabi, İslam devlet başkanının doğru olması ve yalan söylememesini yeterli görmemekte, ayrıca doğruluğu sevip, yalancıları sevmemesi ve kendinden uzaklaştırmasını da gerekli görmektedir. İktidar sahibinin adaletli olması gerektiği gibi, adalet ehlini de sevmesi ve ulu, yani yüce insanlarla birlikte hareket etmesi gerektiğinden bahseder. İktidar ancak bu şekilde otoritesini, halkın sevgi ve saygısını kazanarak kabul ettirebilecektir¹².

Tabi bu düşünceye karşı çıkan düşünürler de olmuştur. Machiavelli’ye göre siyasi iktidarı elinde tutanlar iyi olarak kabul edilen niteliklere sahip olmak zorunda değildirler. Ancak sanki sahiplermiş gibi davranmak zorundadırlar. Siyasi iktidar sahibi hoşgörülü, merhametli ve mantıklı bir kimse gibi görünmeyi başararak büyük bir taklitçi ve ikiyüzlü bir kimliğe sahip olabilmelidir. Ancak bu şekilde otoritesini sürdürülebilecektir¹³. Görüleceği üzere iktidar ve otorite kavramları birbirinden bağımsız değildir. O halde Otorite kavramından bahsetmekte yarar vardır.

B. Otorite Kavramı

Meşruyet kavramını açıklamazdan evvel tanımlanması gereken bir diğer kavram da otorite kavramıdır. Otorite kısaca özel bir iktidar biçimi olarak “*meşru iktidarı*” tanımlamak üzere kullanılır. Otorite ile iktidar aynı şekilde aldıkları kararları direnmeye veya muhalefete rağmen uygulatabilir. Ancak direnenler veya muhalefet, otoriteyi tanıma noktasında ya da alınan kararlara uyma noktasında sıkıntı çıkartmaz ve otoriteye saygı duyarlar. Otoritelerde yönetilenler

¹⁰ <http://www.genelturktarihi.net/antik-roma-hadrian-duvari>, 08.12.2021, 22:57; <https://ungu.com.tr/2021/01/hadrian-duvari-ne-dir/>, (08.12.2021).

¹¹ “*Müminlerin başkanı! Durumunu ve davranışlarını daima Allah’ın yoluna mutabık ve uygun yapıp o yolun dışına çıkmayınız. Şayet sizi o yola aykırı hareket ederseniz, halkınız da size uyup hepsi eğri yolda kalabilirler. Emevi Başkanlarından Velidi, bina yapmakla meşgul olduğu için, halk gece ve gündüz oturma esnasında yaptıkları konuşma, konak, saray, ve binalar hakkındaydı. Abdülmelik başa geçince onun tabiatı en çok kadınlarla haz duyduğundan devrinde herkes nikahla uğraşıp duruyordu. Ömer bin Abdülaziz (r.a.) halife olunca Hz. Ömer’in yoluna tutundu. Gece Gündüz ibadetle meşgul oldu. Zamanında herkes “Bugün ne kadar okudunuz” “Bu ayda ne kadar oruç tuttunuz” şeklinde konuşurlardı. Hasılı bütün Halk hareket ve davranışlarında size tabidirler. Aklınızı başınıza alınız, Müslümanları yolundan çikarmayınız.” Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *Nasihati’l-Müluk*, çev. Osman Şekerci, Sinan Yayinevi, İstanbul, 1969, s. 52.*

¹² Farabi, *El-Medinetü’l Fâzıla*, (Çev. Nafiz Danişman), Ankara, 2001, s. 88-90.

¹³ Machiavelli, Prens, (Çev. Nazım Güvenç), İstanbul, 1994, s. 105; Ekinci, Ekrem Buğra, Machiavelli Ve Hukuk Tarihindeki Yeri, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1996, c. 10, S. 1-3, s. 5; Kesgin, Ahmet, Machiavelli ve Makyavelizm, *Bevtulhikme An International Journal of Philosophy*, 2015, c. 5, S. 1, s. 110.

yönetenlere kendi arzuları uyarınca itaat ederler. Bu itibarla otorite kısaca yönetme hakkıdır denebilir¹⁴.

Yönetilenlerin rızasına dayanan otorite aynı zamanda doğal olarak güçle de desteklenmektedir. Meşruiyet kavramı içerisinde otorite kavramını da alan geniş bir çerçeve çizer. İktidar ve otorite kavramları bu şekilde izah edildikten sonra meşruiyet kavramına temas etmekte yarar vardır.

II. MEŞRUIYET KAVRAMI VE MEŞRUIYETİN TANIMINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Genel olarak günümüz sosyal bilimler literatüründe meşruiyete ilişkin tartışmalar Max Weber'in fikirleriyle başlamaktadır. Weber'e göre otorite yalnızca maddi, ideal veya duygusal motiflere dayanarak varlığını devam ettiremez. Otorite meşruiyetine dair inanca ve bu inancın devamlılığını sağlamak üzere mekanizmalara ihtiyaç duyar. Weber meşruiyeti otoritenin varlığının devamı için zaruri görmektedir. Meşruiyette de inanç unsurunun varlığını gözeterek inanç unsurunu ön plana çıkarır¹⁵.

Weber'e göre karizmatik, geleneksel ve hukuki-rasyonel şeklinde üç çeşit hâkimiyet veya otorite vardır. Geleneksel otorite uygulanagelen geleneklere dayanırken karizmatik otorite; başarı, liderlik, kahramanlık, iletişim becerileri vb. liderin özelliklerinden kaynaklanır. Geleneksel otoriteye halkın itaatının temel sebebi mevcut otoritenin geleneklere bağlı olarak iktidarda kalmasıdır. Karizmatik otoritede ise lidere halkın itaat etmesi olağanüstü nitelikleri sebebiyledir. Hukuki-rasyonel otoritede soyut, genel bir rasyonel hukuk sistemi mevcuttur ve bu hukuk sistemine uygun olarak iş başına geçene insanlar bağlılık göstermektedir. Weber'e göre günümüz modern dünyasında geçerli olan otorite hukuki-rasyonel otoritedir¹⁶.

Günümüzde Anayasalar toplum sözleşmesi ve meşruiyet inancının da temel belgesi niteliğinde kabul edilmektedir. Anayasaların iyi ve doğru bir anayasa olabilmeleri ise, ancak insan haklarına saygılı olmakla beraber insan haklarına ilişkin güvenceleri sağlamalarıyla mümkündür. İnsan haklarının otoriteyi sınırlandırıcı fonksiyonunu içerisinde barındırmayan bir anayasanın toplum sözleşmesi niteliğinde olduğundan bahsedilemez¹⁷.

Anayasada insan haklarına ilişkin güvencelerin olmasının bir başka yansıması ise, mevcut iktidarın insan haklarını ihlal ettiği zaman iktidardan düşeceği bilinciyle hareket etmesidir. Bu anlayış bireyi amaç devleti araç olarak gören anlayıştır. Amaç bireyin huzur, refah ve mutluluğunun sağlanmasıdır, devletin güçlü olması ikinci plandadır diyebiliriz. Ayrıca bu anlayışa

¹⁴ Friedman, Richard B. "Authority," (Metin İçinde, "The Blackwell Encyclopedia of Political Thought"), David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan (der.), Blackwell, Oxford, 1993, s.28; Kışlalı, s. 18; Gönenç, Levent. "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2001, c. 50, S. 1, s. 133.

¹⁵ Weber, Max, *Meşru Egemenlik*, çev. Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 8. Weber'e göre toplum gönüllü rıza gösteriyorsa o iktidar meşru sayılacak aksi halde meşruiyetini kaybedecektir. Bu anlamda meşruiyet inancı bir iktidarın meşruluğunu sağlayan unsur olarak karşımıza çıkar. Bkz. Arslan, s. 42.

¹⁶ Weber, s. 12-13; Arslan, s. 44; Çetin, s. 86-91.

¹⁷ Sancar, Mithat. 'Devlet Aklı' *Kışkacında Hukuk Devleti*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 117-119; Sunay, Reyhan. *Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2013, s. 108; Doğan, Bayram / Turan, Mehmet. "Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, C. 11, S. 1, s. 73.

göre devlet belirli kimselerin değil tüm toplumundur. Yani toplumun belirli bir kesimini dışlayıcı politikalar üreten iktidarlar desteklenmeyecektir¹⁸.

Meşruiyet kavramı pozitivist anlayışa göre genel olarak bir işlemin veya olayın olumlu manada hukuk kurallarına uygun olmasıdır. Bir başka tanıma göre meşruiyet bir kurum veya normun hukuk ve etik kurallarına uygunluğunu ifade eder. Meşruiyet ile hukukiliği birbirinden ayırmakta yarar vardır. Hukukun ahlakın veya geçerli bir değerün üstüne inşa edilmiş kurum veya norm meşrudur. Sadece hukukun veya sadece ahlakın meşru kabul ettiği ancak bir değerinin meşru kabul etmediği kurum veya kural meşru kabul edilmeyecektir¹⁹.

A. Eski Türklerde Hâkimiyete İlişkin Meşruiyetin Kaynağı

Her köklü devletin kendine özgü bir devlet anlayışı vardır. Köklü Devletlerin devlet anlayışını ise coğrafi şartlar, yaşam biçimi, karşı karşıya kalınan problemler, dini değerler, kültür, hukuk sistemi ve değer yargıları vb. faktörler belirler. Tarih boyunca birçok devlet kurmuş bir millet olarak Türklerin de kendine özgü bir devlet anlayışı vardır. Doğal olarak devletin kuruluş devrine göre o tarihlerdeki Türk kültüründen, baskın inanç değerlerinden, coğrafi şartlardan vb. faktörlerden Türk Devlet anlayışı etkilenecek bir takım değişikliklere uğramıştır²⁰.

Türkler kadim zamanlarda teşkilatlı boylar şeklinde hayat sürerlerdi. Sosyal yapılarında ruhban sınıfı veya ayrıcalıklı sınıf bulunmaz, halk kendi becerileri ya da yaptıkları işe göre sınıflandırıldı. Türkler teşkilatçı bir millet olup kainatın merkezine devleti, devletin temeline de töreyi oturtmuşlardır²¹. Göktürk Abidelerinde ve Oğuz Kağan Destanında bu durum açıkla ifade edilmiştir²².

*“Yurdum ırmaklarla denizlerle dolsun
Gökteki güneş ise yurdun bayrağı olsun
İlimiz (Devlet) çadır, yukarıdaki gök olsun
Dünya devletim olsun, halkımda çok olsun”*²³

Oğuz Kağan Destanından yapılan alıntıda da görüleceği üzere devletin bayrağının güneş olması istenmiş ve tüm yeryüzüne hükmedecek bir devlet isteğinden bahsedilmiştir. Tüm

¹⁸ Kuçuradi, İoanna. *İnsan Hakları, Kavramlar ve Yorumlar*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 42; Sunay, s. 127.

¹⁹ Atay, Ender Ethem. “Hukukta Meşruiyet Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1997, C. 1, S. 2, s. 121-123; Gönenc, s. 134-136.

²⁰ Ahmetbeyoğlu, Ali. “Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümranlığın Hududları”, *Tarih Dergisi*, İstanbul, 2020, s. 30.

²¹ Orhun abidelerinde Dünyanın Tanrı tarafından dört katman şeklinde yaratıldığı yazılıdır. Bu katmanlar sırasıyla Gök, Hakan, İnsanlar, yer şeklinde belirtilmiştir. Tanrı yaratılışa gökyüzü ile başlamış, sonra yeryüzünü yaratmıştır, yeryüzünden sonra insanları yaratmıştır. Kağanı ise yeryüzünde yaşayan insanların başına geçsin diye yaratmıştır. Bu nedenle yaratılış Gök, kağan, insanlar ve yer şeklinde sıralıdır. Oğuz Destanında ise Oğuz Kağan semavi kaynaktan gelerek, kendisi gibi gökyüzünden gelen ve ışık saçan başka bir kızla evlenerek nesli çoğalmıştır. Bu sebeple Kağanlık Oğuz nesline münhasır olmuştur. Bkz. Öztürk, Ali. *Çağlar İçinde Türk Destanları*, Alioğlu Yayınları, İstanbul, 2000, s.135; Akcan, Ayten. “Eski Türklerde Devlet Yönetiminde Hâkimiyetin İlahi Temelleri”, *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, S. 10, Güz 2020, s. 309; Kutadgu Bilig’de ise töre güneşe benzetilmektedir. Bkz. Sever, Mustafa. “İlig Tutup Törüğ İtmek (İli Tutup Töreyi Düzenlemek)”, *Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi (UHAD)*, Ankara, 2020, C. 3, S. 4, s. 151.

²² Ahmetbeyoğlu, s. 31.

²³ Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s. 118.

Dünyanın Türklerin ve Kut Sahibi Kağan'ın bayrağı etrafında toplanması gerektiği vurgulanmıştır. Gök otağ şeklinde nitelendirilerek tüm Dünyanın üzerinde hükmedileceği belirtilmiştir. Oğuz Kağan destanının devamında bir cihan devleti kurmayı başarmış ve Dünyaya hükmetmiştir. Türklerde var olan Dünyaya hükmetme felsefesi yok etme veya sömürme şeklinde değildir²⁴.

Eski Türklerin devlet anlayışı ile ilgili bir diğer kaynağımız ise Orhun Abideleri'dir. Abidelerde Tanrı'nın yeryüzündeki insanları yönetsin diye Kağanları yarattığından bahsedilerek, Kağanların yönetim yetkisini doğrudan Tanrıdan aldıklarından bahseder.

*“Tanrı gibi (ve) Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Kagan”*²⁵

*“...üstte mavi gök, altta yağız yer kıldıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumın Kagan, İstemi Kagan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutu vermiş, düzene soku vermiş”*²⁶

*“Yukarıda Türk tanrısı, Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kaganı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak...”*²⁷.

Hükümdar ailesinden olmak Kağan olmak için yeterli değildir, Tanrıdan ayrıca kut alınması gerekmektedir. Kut verildiği gibi alınabilen de bir olgudur²⁸. Kağan iyi yönetim sergilemez ve halk ile arası açılırsa Kut'un Kağandan geri alındığına inanılırdı. Kağanın kutun kendisinden alınmadığını ispatlaması ve yönetimini sürdürmesi için başarı elde etmesi ve özellikle savaşlar kazanması ayrıca halk ile bağlarını kuvvetlendirmesi gerekmektedir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Tanrı Kağan'ı halk arasındaki bir aracı olarak görmektedir. Yani Eski Türk inanç ve felsefesinde devlet başkanından ayrı bir ruhban sınıfı ya da Peygamber şeklinde bir anlayış bulunmamaktadır. Sosyal hayata ilişkin gerçekleştirilecek müdahalelerde Tanrı Kağanı aracı olarak kullanır²⁹. Bu durum eski Türklerin dini inançlarından kaynaklanmaktadır.

Meseleyi daha belirgin hatlarla izah etmek gerekirse Eski Türklerde Tanrı kavramı yüce bir varlık olarak var etme kudretine sahip olduğu gibi yok etme kudretine de sahiptir. Tanrı var ettiği insanlara bir takım özellikler de verir, bu özellikleri sebebiyle de onları denetler gerekirse cezalandırır gerekirse ödüllendirir³⁰. Bozkır kültürü bu inanç temelinde devlet geleneği oluşturmuştur. Bu geleneğe göre Tanrı yasama, yürütme ve yargı erkine hükmeder. Tanrı yasama

²⁴ İşçi, Metin. *Türk İslam Siyasi Düşünceler Tarihi*, Derin Yayınları, İstanbul, 2015, s. 9.

²⁵ Kül Tigin, Güney Yüzü 1. Satır, Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*, 42. Basım, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Eylül 2009, s. 3, 33; Ahmetbeyoğlu, s. 33.

²⁶ Bilge Kağan, Doğu 2-3, s. 33; Kül Tigin, Doğu 1, s. 9.

²⁷ Kül Tigin, Doğu 11, s. 13; Ergin, Orhun Abideleri, s. 15; https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/72194/mod_resource/content/1/ORHUN%C3%82B%C4%B0DELER%C4%B0.pdf, (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

²⁸ Akcan, s. 310; Sever, “İlig Tutup Törüg İtmek (İli Tutup Töreği Düzenlemek)”, s. 154.

²⁹ “Önce Kırgız kağanını balbal olarak diktim. Türk milletinin adı-sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı-sanı yok olmasın diye kendimi o Tanrı kağan oturttu”; Ergin, s. 17-18.

³⁰ Aksoy, Hasan, İslam Öncesi Dönem Türklerde Tanrı Anlayışı, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, c. 4, S. 2, s. 278-283.

kudretini doğanın kanunlarında gösterir. Yürütme kudretini ise Kağana verdiği Kut ile gösterir. Tanrı yargı kudretini ise yerine göre cezalandırarak yerine göre ödüllendirerek göstermektedir³¹.

Eski Türk İnancı ve Bozkır Kültürüne göre Tanrı, Dünyaya dolaylı müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahaleler genellikle düzenin bozulması ile anlaşılmaktadır. İdeal düzende Tanrı yeryüzüne müdahalede bulunmayacaktır. Bu sebeple insanların düzen içerisinde yaşaması Tanrı'nın Gölgesi sıfatını taşıyan Kağan'ın hâkimiyetinde olmasına bağlıdır³².

Özetle Eski Türklerde siyasi hâkimiyetin Tanrı tarafından belirlendiği inancı siyasi hâkimiyeti ilahi kökenli kılmaktadır³³. Aynı zamanda Tanrı tarafından hükümdar ailesinden bir kişiye verilmiş Kut'un geri alınabileceğine ilişkin inanç, siyasi hâkimiyeti elinde tutmak isteyen Kağan'ı başarılı olmaya ya da en azından başarısız olmamaya mecbur bırakmaktadır. Bu anlamda Kağan yönettiği halka karşı sorumluydu³⁴. Kağanın başarısız olmasını belirleme yetkisi ise genel olarak Kurultay³⁵'dadır. Danışma meclisi niteliğindeki Kurultay Oğuz Türkçesi'nde "Kengeş" şeklinde ifade edilmiştir³⁶. Kurultay Kağanın seçimi, azledilmesi, denetlenmesi yetkilerine sahiptir³⁷. Kağan'ın seçildiği Kurultaya kimi zaman seçim Kurultayı adı verildiği bilinmektedir³⁸.

B. İslam Hukukuna Göre Meşruiyetin Kaynağı

İslam hukukunun öncelikli kaynağı hükmünde olan Kur'an-ı Kerimde yüce Allah: "*Hatırla ki: Rabbin meleklerle, (Ben yeryüzünde bir halife [bana muhatab bir mahlûk, Adem] yaratacağım) dedi. Onlar, (Bizler hamdinle sana teşbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesad çıkaracak, orada kan dökecek mahlûk mu yaratacaksın?) dediler.*" buyurmuşlardır. Burada yaratılacak kişi ilk insan ve peygamber olan Hz. Adem'dir. Hz. Adem Peygamber olması sebebiyle aynı zamanda Allah'ın halifesi konumundadır. Burada meleklerin yeryüzünde fesat çıkaracak kan dökecek bir mahluk yaratılacağını nereden düşünmüşlerdir şeklinde bir soru akla gelirse bunun cevabı "halife" kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yeryüzünde fesat çıkaracak bozgunculuk yapacak ve kan dökecek varlıklar olacak ki düzeni sağlamak üzere halifelere ihtiyaç duyulacaktır. Adaletin tecelli etmesi için suça veya haksız eylemlere ihtiyaç vardır. Halife kavramı ise yeryüzünde düzen sağlayan adaleti ve hakkaniyeti tesis eden devlet başkanını ifade eder³⁹.

³¹ Akcan, s. 307; Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*, Atlas Akademi Yayınevi, Konya, 2021, s. 34-35; Durmuş, İlhami. "Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-Ev Ve Demir", *Asya Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 1, S.1, s. 24-25.

³² Roux, J. P. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s.117-118; Akcan, s. 307.

³³ Yurtseven, Yılmaz, *Osmanlı Siyasal İktidarı Meşruiyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, Ankara, 2019, s. 66.

³⁴ Bilgili, s. 36.

³⁵ Kurultay toy'un devamı niteliğinde olup Eski Türk Devletleri olan Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürk devletleri ve Uygur kağanlığında görülmekle birlikte hakkında Doğu Avrupa'da var olmuş Türk devlet ve boylarıyla ilgili kaynaklarda da bahsedilmiş devlet meclisidir. Bkz. Taşağıl, Ahmet. "Kurultay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2019; <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurultay>, (Erişim Tarihi: 03.10.2021).

³⁶ Ceyhan, Ayhan, *Türk Hukuk Tarihinde Meşveret Düşüncesi ve Uygulaması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998, s. 6.

³⁷ Oğuzlarda Buğra Han kendisinden sonra gelecek Kağan'ın beyler tarafından seçilmesini istemiştir. Ayrıca Kurultay önemli meselelerde kendisine danışılmadığından bahisle de Kağanı görevden alabilmektedir. Bkz., Ceyhan, s. 23.

³⁸ Koca, Salim. *Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı*, (Metin İçinde "Türkler"), Ankara, 2002, s. 832; Cin, Halil / Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*, Konya, 2011, s. 27; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, Atlas Akademi Yayınevi, Konya, 2021, s. 15.

³⁹ Ekinci, Ekrem Buğra, *İslam Hukuku Ve Önceki Şeriatler*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 34.

Daha önce tek bir yönetim altında birleşmemiş bir coğrafyada (Arabistan Hicaz Bölgesi) ilk devlet kuran kişi Hz. Peygamberdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ‘in amacı devlet kurup bir milleti ihya etmek veya kendi kabilesini üstün kılmak değildi, inançlı, erdemli bir İslam toplumu oluşmasını sağlamaktı. Hz. Peygamber için devlet bir amaç değil araçtı⁴⁰. İslam hükümlerinin uygulanması noktasında devlet başkanının davranışları veya kişiliği son derece önemlidir. Şüphesiz devlet başkanının halkın davranışları ya da yönelimleri üzerinde çok büyük bir etkisi vardır.

Bu anlamda devlet başkanının birçok niteliğe sahip olması gerektiği hususunda İslam hukukçuları hemfikirdir. Örneğin İmam Gazaliye göre devlet başkanı Akıllı, bilgin, zeki, eşyayı kavraması, ferasetli, yiğit, müşavere (danışarak) ve teenni ile (acele etmeden) hareket eden, güzel ahlaklı, bütün halka sevgi beslemesi, halkına hürmet etmesi, gerektiği yerde halkına müdarada (güleryüz göstermesi) bulunması, işlerinde görüş ve tedbirli olması, seleflerinin hatıralarını çokça okuması, seleflerinden dürüst olanların yolunu takip etmesi, kendisini tanımayan adamlardan gizlice kendisini soruşturması, asrında yaşayan ve ilmiyle amil olan bilginlerden öğüt istemesi vb. birçok niteliğe sahip olması gerekmektedir. İmam Gazali ayrıca devlet başkanının İslam hukuku çerçevesinde karşılaştığı meselelerde nasıl tutum alması gerektiğine ilişkin öğütlerde bulunmuştur⁴¹. İslam alimlerinden Maverdi de devlet başkanında bulunması gereken nitelikleri belirtmiştir. İmam Maverdi’nin belirlediği bu nitelikler: Adil olmak, içtihatda bulunabilecek kadar ilim sahibi olmak, kulak, göz, dil gibi uzuvların sağlam olması, hareketi kısıtlayacak organ sakatlıklarının olmaması, devlet yönetiminden anlamak, topluluğu düşmana karşı koruyabilecek güç ve cesarete sahip olmak, Kureyş soyundan olmaktır.⁴²

Bilindiği üzere sünni hukuk ekollerine göre⁴³ Hz. Peygamber (s.a.s.) devlet başkanının⁴⁴ seçimi ile ilgili teamüle yol açacak herhangi bir düzenleme yapmamıştır⁴⁵. Kuranda ve hadisi şeriflerde Hz. Peygamberden sonraki devlet başkanının belirlenmesi hususunda doğrudan bir

⁴⁰ Hz. Muhammed (s.a.s.) hem bir dini lider, hem bir savaş komutanı, hem bir sosyal reformcu ve hem de bir siyasi liderdi. Bununla birlikte Hz. Peygamber İslam Devleti’nin de başkanı idi. Bu nedenle Hz. Peygamber hayatta iken devlet başkanının belirlenmesi ile ilgili bir problem ortaya çıkmamıştır. Bkz. Nasir, J. Jamal. *The Islamic Law of Personal Status*, London, 1990, s. 180.

⁴¹ Gazali, s. 86.

⁴² Maverdi, Ebu’l-Hasan Habib, *Ahkamü’s-Sultaniye*, çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 31-32.

⁴³ Şia’nın İmamiye kolu Hz. Peygamber’in devlet başkanı olarak kendisinden sonra Hz. Ali’yi gösterdiğini kabul etmektedir. Bkz. Aydın, Mehmet Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.143; Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 217-218; Ali’nin amcası Hz. Abbas’ın Hz. Peygamberin son hastalığı sırasında Hz. Ali’ye gelerek “Gidip Peygamber’e yerine kimi bırakacağını soralım” teklifinde bulunmuş, bunun üzerine Hz. Ali’nin “Hz. Peygambere sorar ve bu (Halifelik) konusunda bizi dışında bırakırsa bir daha kimse bize vermez” diyerek bu teklifi reddetmesi Hz. Peygamber’in yerine birisini tayin etmediğini ortaya koymaktadır. Bkz. Aydın, 1996, s. 143-144.

⁴⁴ İslam’a göre bir devlet başkanının tayin edilmesi bütün Müslümanlar üzerinde vaciptir. Hz. Peygamber’in “Sultan, yeryüzünde Allah’ın gölgesi ve mızrağıdır. Sizden biri, sultan olmayan bir beldeye vardığında, orada katiiyen oturmasını” (Ramuz, 63,123; el Cami’üs-Sagir 857) şeklinde hadisi vardır. İslam hukukunda yürütme organını temsil eden kimseyi belirtmek üzere üç kavram söz konusudur, bunlar: Halife, Emir’ül-mü’minin ve İmam olarak ifade edilmektedir. Bkz. Cin, Halil / Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, 2017, s. 209-210; Ekinci, 2021, s. 213. Hükümet kavramını ifade etmek üzere ise İmamet ve Hilafet terimleri kullanılır. Bkz. Türkan, Talip, *İslam Hukuku*, (Editör: Talip Türkan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2020, s. 499.

⁴⁵ İslam düşüncesinde Allah’ın halifeleri bütün insanlardır. Buna genel hilafet denir. Bu umumi hilafetin kamu idaresi anlamında Müslümanları temsil edecek kimse olarak İslam hukukunun uygulanmasından sorumlu kişi özel hilafeti temsil eden İslam devlet başkanıdır. Bkz. Cin / Akgündüz, s. 209; Eryarsoy, M. Beşir. “Hilafet”, *Kur’an Ansiklopedisi* (Editör: Ahmed Ağırakça), İstanbul, 2000, c. III, s. 277; Aydın, 2021, s. 143-144.

hükümün olmayışı İslam Hukuku'nun kaynak hiyerarşisinde üçüncü sırada yer alan İcma'ya başvurulmasını gerektirecektir. Nitekim Hz. Peygamber'in en yakınlarından olan dört halifenin oluşturdukları Anayasa teamülleri, itirazsız oluşması sebebiyle icma olarak kabul edilmiştir. İslam anayasa hukukunun en önemli kurumu olan devlet başkanlığı ile ilgili esaslar sahabenin icma ile belirlenmiştir⁴⁶. İslam anayasa hukukunda devlet başkanının belirlenmesi konusunda başlıca şu usullerin kabul edildiği görülmektedir.

İlk yol olarak devlet başkanının şura⁴⁷ usulü ile iş başına gelmesi gerektiği hususunda Sunni hukukçuların ittifak ettikleri görülmektedir. Gerçekten de İslam hukukunun devlet başkanının belirlenmesinde gösterdiği usul şura usulüdür⁴⁸. Allah (c.c.) Kur'anı Kerim'de “...Müslümanların işleri kendi aralarında istişareyle halledilir...” (Şura, 42/38) buyurmaktadır. Nitekim Hz. Peygamberden sonraki ilk devlet başkanı Hz. Ebu Bekir şura usulü ile iş başına gelmiştir⁴⁹. Seçimin ehlü'l-hall ve'l-akd⁵⁰ adı verilen bir seçici heyet tarafından yapılması gerektiği hususunda görüş birliği mevcuttur⁵¹. Devlet başkanının belirlenmesinde kabul edilen ikinci yol, önceki halife tarafından belirlenme (Veliahd Tayini) yoludur. Bu usulde mevcut halife kendisinden sonra halife olacak kimseyi belirlemekte ve sağlığında ehlü'l-hall ve'l-akd'ten biat almaktadır. Hz. Ebu Bekir ikinci halife Hz. Ömer'i bu usulle belirlemiştir. Ancak bu usul ile veraset usulü arasında karıştırmalar mevcuttur⁵².

Veliahd usulü ile devlet başkanı olarak tayin edilen kişiyi devlet başkanlığı makamına getiren işlem, veliahd tayin edilmesi işlemi değildir. Daha sonra seçici heyetin yapmış oldukları biattır. Yani yine devlet başkanını seçim heyeti seçmektedir. Bu usulde yalnızca mevcut devlet başkanının tayini ile, devlet başkanı adayı meşruyetini kazanamayacaktır. Halkın da onayının mutlaka olması gerekmektedir. Bu nedenle böyle bir seçim usulü ile veraset usulünü benzer kabul etmemek gerekir. Zira bu seçim usulü ile yine çoğunluğun seçtiği aday devlet başkanı olmaktadır⁵³.

⁴⁶ Aydın, Mehmet Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 144 -145.

⁴⁷ Şura sadece devlet başkanının belirlenmesinde bir usul değil aynı zamanda devlet yönetiminde bir uygulanması gereken bir ilke, yöntem konumundadır. Devlet Başkanı alacağı kararlarda durumun gereklerine göre Şura usulü ile danışmalı, tek başına münferit kararlar almamalıdır. Bkz. Kamil Muhammed, El-Gindi/Ahmet Kılıç, “Şura ve İslam Hukukunda İnsan Hakları Demokrasinin Belirginliği”, *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2008, S. 12, s. 201-204.

⁴⁸ Maverdi, s. 32-33.

⁴⁹ Hazrecli Hubab bin Munzir “Bir Emir Sizden bir emir bizden olsun” şeklinde bir öneride bulunmuştur. Ancak bu durumun Müslümanları bölünmeye götüreceği sebebiyle kabul görmemiş ve en sert tepki Hz. Ömer tarafından gelmiştir. Hz. Ömer bir kında iki kılıç olmaz diyerek Kureyş soyundan olmayan bir devlet başkanını tüm arap kabilelerini birleştiremeyeceğini belirtmiştir. Bkz. Zorlu, Cem. *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren Kitap, Konya, 2002, s. 121.

⁵⁰ Ehlü'l-hall ve'l-akd devlet işlerini yoluna koymaya çalışan ve meseleleri çözüme kavuşturanlar demektir. Bu kimseler şuur, olgunluk ilim ve ahlak açısından yüksek mertebede bulunan kişiler olarak Müslümanları temsil kabiliyetine ve yetkisine sahip kişilerdir. Bkz. Cin / Akgündüz, s. 212.

⁵¹ Aydın, 1996, s. 145.

⁵² Cin / Akgündüz, s. 213; Hz. Ebu Bekir Müslümanlara: “Ey Ashab-ı Gü-zin. Siz ne dersiniz. Ben bugün halifeliği bir kişiye bırakmak diliyorum ki o benim akrabam değildir. Kabul eder misiniz” dedi. Ashab-ı Güzin hep bir ağızdan: “Kabul ederiz” dediler. Sonra Hz. Ebu Bekir (r.a.) “Size halife olarak Hattab oğlu Ömer'i halife tayin ediyorum. Çünkü bu işe ondan daha başka bir kişiyi uygun görmüyorum” demiş, Ashab-ı Güzin de “Semi'na ve ata'na (duyduk ve itaat ettik) dediler. Bkz. Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir'üt. *Tarih'i Taberi*, çev. M. Faruk Gürunca, İstanbul, c. III, s. 408.

⁵³ Cin / Akgündüz, s. 213; Köksal, İsmail. “İslam Tarihinde Uygulanan Devlet Başkanlığı Seçim Şekilleri ve Şer'i Tahlili”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, C. 11, S. 1, s. 28.

Hız. Ömer ise kendisinden sonra gelecek halifenin belirlenmesi konusunda Hız. Ebubekir gibi düşünmemiş ve farklı bir yol izlemiştir. Hız. Ömer kendisinden sonraki devlet başkanının seçim işini altı kişilik bir heyete⁵⁴ havale etmiş ve tarafsız olduklarına itimat ettiği bir grubu, seçimlerin huzur ve güven içerisinde gerçekleşmesi için görevlendirmiştir⁵⁵. Hız. Ömer'in altı kişiye havale ettiği seçim işi genel bir seçim şekline dönüşmüştür. Gerçekten de Hız. Abdurrahman bin Avf (r.a.) 3 gün boyunca sosyal ve iktisadi statü ayrımı yapmaksızın halkın her grubuna mensup kişilerle görüşüp temayül yoklaması yapmış, evlenmemiş genç kızlara dahi kimin halife olmasını istediklerini sormuştur. Çoğunluğun Hız. Osman'ı başlarında görmek istemesi üzerine Hız. Osman halife seçilmiştir. Şayet Abdurrahman bin Avf (r.a.)'ın kamuoyu yoklaması gerçekleri yansıtmamış olsaydı, halkın büyük çoğunluğu başta Hız. Ali (r.a.) olmak üzere Hız. Osman (r.a.)'a biat etmezlerdi⁵⁶.

Hız. Ali'nin devlet başkanı olarak seçimi Hız. Ebubekir'in seçim sürecindeki gibi huzurlu bir ortamdan yoksun olarak genel bir şura ile gerçekleşmiştir. Görüleceği üzere ilk dört halife iş başına geçerken şeklen farklı usuller gibi gözükse de şura usulü ile iş başına gelmişlerdir. Halife ister şura usulü ile ister veliahd usulü ile belirlensin halkın halifeye bey'at etmesi gerekmektedir. İslam fıkhında meşru bir iktidarın iş başında geçmesi için halkın bey'at etmesi gerektiği belirtilmiştir. Sadakat yemini şeklinde özetlenebilecek bey'at aslında aracı vasıtasıyla Allah'a yapılan bir bağlılık yemini olarak kabul edilmektedir⁵⁷.

"Gerçekte sana bey'at edenler, ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların elleri üstündedir" (Kur'an, Fetih 48/10)

İslam Hukukuna göre ülkeyi oluşturan halkın siyasi iktidarı kabul etmesi idari anlamda meşruyetin temelini teşkil eder. Halkın iradesine uygun olarak seçilen devlet başkanı aynı zamanda halkın vekili yani temsilcisi olarak tüm halkı temsil eder. Vekâlet vasfının bir şekilde kaybedilmesi topluma iktidarın başındaki kişiyi veya otoriteyi uyarma, düşürme veya başkaca uygun bir kimseyi seçme yetkisini verir⁵⁸.

⁵⁴ Hız. Ömer yeni halifenin seçimini (aşere-i mübeşşere)'ye cennetle müjdelenen sahabelere bırakmış "eğer onlar seçerlerse en iyisini seçer" demiştir. Ancak Hız. Ömer aşere-i mübeşşereden olan Said bin Zeyd (r.a.)'i halife adayları arasında zikretmemiştir. Bunun sebebi de Said bin Zeyd (r.a.)'in Hız. Ömer ile aynı kabileden olması gösterilmektedir. Akrabasından birinin halife yapılabileceği ve bunun da saltanat şeklinde algılanabileceği endişesi Hız. Said bin Zeyd (r.a.)'ı şura dışında tutmasına sebep olmuştur. Bkz. Apak, Adem. "Hız. Osman'ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğullarının Devlet İçerisindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, C. 7, S. 7, s. 489-490.

⁵⁵ Cennetle müjdelenen on sahabiden birisi olan Talha bin Ubeydullah, Medine'de olmadığı için onun yerine Sa'd İbn Malik oy kullanmıştır. Bkz. Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.1; Kılıç, Yusuf, *Osmanlı Hukukunda Vekâlet Sözleşmesi*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 41.

⁵⁶ Hamidullah, Muhammed. *İslam Müesseselerine Giriş*, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 135; Apak, 1998, s. 491-492; Eryarsoy, s. 279.

⁵⁷ Ekinci, 2021, s. 214-215; Şen, Abdurrahim, *İslam Hukuk Düşüncesinde İktidar ve Meşruyet*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 38; Bey'at yemini sadece erkekler için değil kadınlar için de yapılması zorunlu bir uygulamadır, bkz. (Kur'an 60/12); Kelime anlamı olarak satım sözleşmesi için yapılan pazarlık demektir. Terim olarak ise seçim yetkisine sahip Müslümanların hilafet şartlarını nezdinde bulunduran kişiye milleti temsilen millet namına tasarruf yetkisini vermeleridir. Bkz. Cin / Akgündüz, s. 212.

⁵⁸ Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, Yeni Şafak Yayınevi, Ankara, 2003, s. 882; Akalın, Adnan. *İslam Hukukunda Devlete İsyân Suçu*, Ankara, 2016, s. 127.

İslam hukukunun işaret ettiği meşruiyet inancıyla bağdaşmayan başa geçmelerde Hz. Zeynel Abidin gibi önderler kan dökülmemesi için sabrı tavsiye etmişler ve eğer isyanın bir şeyleri değiştiremeyeceği belli ise halkı teskin edecek hamlelerde bulunmuşlardır: “*Yönetimde önderin olan kişinin hakkıyla ilgili bilmelisin ki sen onun için bir sınavsın. O, Allah’ın kendisini sana hâkim ve yönetici yapması sebebiyle sınanmaktadır. Onun hayrını diler bir tavır içinde olmalısın; onunla çekişip zıtlaşmayasın ki sana gücü yetiyor olduğu için hem kendinin hem onun felaketine yol açarsın. Onun gönül rızasıyla verdiğini, dinine zarar vermeyecekse (helal ise veya karşılığında haram bir iş beklemiyorsa) ve Allah yolunda kullanabileceksen alçakgönüllülük ve hoş karşılayarak al. Onunla boy ölçüştürme ve inatlaşma, bunu yaparsan hem ona hem kendine kötülük etmiş olur, kendini sıkıntıya sokarken onu da senin sebebinle bedbahtlığa sürükler hatta ona kendin aleyhine yardım etmiş, sana yapacaklarına ortak olmuş olursun. Allah’tan başka (hakiki) bir güç kuvvet sahibi yoktur.*”⁵⁹

İslam hukukuna göre meşruiyetin kaynağının ilahi kökenli olmadığı bu hususun gerek hükümler gerekse uygulamalar ile sabit olduğu anlaşılmaktadır. Yani İslam’a göre bir kimse devlet başkanı olma yetkisini Allah’tan almaz, gereken nitelikleri sağlaması ve icma ile oluşturulan usullerden bir tanesi ile işbaşına gelmesi ve halkın o kişiye bey’at etmesi gerekmektedir. Bu anlamda İslam’ın işaret ettiği meşruiyet inancının toplum sözleşmesi olduğu da söylenebilir⁶⁰.

Bu durum kendisini ilk defa Medine Vesikasında göstermiştir. Mekkeli ve Medineli Müslümanlar ile Yahudi ve Medineli müşrikler arasında yapılan bu sözleşme ile yaşam hakkı, din hürriyeti, mülkiyet hakkı vb. haklar ile devlet otoritesi kısıtlanmıştır. Bu anlamda Medine Sözleşmesi veya vesikası anayasal bir belge niteliğindedir. Hz. Peygamberin kurduğu ilk İslam Devleti niteliğinde olan Medine Site Devleti bir Anayasa ile yani toplum sözleşmesi ile kurulmuştur⁶¹.

II. OSMANLI DEVLETİ’NDE DEVLET BAŞKANININ BELİRLENMESİ

İlk dört halife farklı usullerle iş başına gelmiş gibi gözükse de, özünde seçim olan bir usulle iş başına gelmiş ve bu hususta icma oluşmuştur⁶². Buradaki seçim usulü günümüz anlayışı ile genel oy ilkesini kabul etmiş bir seçim değildir. Sadece belli özelliklere sahip kimselerin yalnızca seçme hakkı tanınmıştır. Ancak Muaviye’den sonra İslam devletlerinde veliahd usulü veya buna benzer usuller ile devlet başkanları iş başına gelmeye başlamıştır⁶³. Veliahd usulü zamanla genel kabul görmüş ve İslam coğrafyasının meşruiyet anlayışını yansıtır olmuştur. Müslüman-Türk devletlerinin kurulması ile Türklere has bazı gelenekler İslam’a aykırı olmamakla birlikte

⁵⁹ Zeynülabidin, İmam, *Hukuk Risalesi*, (Editör: Ersan Baydemir), Yılmaz Matbaacılık, İstanbul, 2020, s. 39.

⁶⁰ Yaman, Ahmet / Çalış, Halit, *İslam Hukuku*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2018, s. 60; Avcı, 2021, s. 104; Türcan, s. 499; “*Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi iştihmette, her şeyi görmektedir.*” Nisa 4/58-59.

⁶¹ Doğan / Turan, s. 91.

⁶² Aydın, 1996, s. 144 -145; Şen, s. 38-39.

⁶³ İslam alimlerinin çoğu veliahd yöntemi diğer adıyla istihlafın, İslam hukukuna göre meşru devlet başkanlığı için tek başına yeterli saymamaktadır. Bir kısmına göre bu işlem sadece devlet başkanlığına aday göstermekten ibarettir. İstihlaf sonrası ehlü’l-hal ve’l-akdin onayı da gereklidir. Bkz. Şen, *İslam Hukuk Düşüncesinde İktidar ve Meşruiyet*, s. 39.

kurulmuş olan bu devletlerin geleneğinde uygulama alanı bulmuştur⁶⁴. Bu tarihsel süreç içerisinde Müslüman-Türk devleti olan Osmanlı'nın devlet uygulamaları şekillenmiş ve devrin şartlarına uygun halde gerekli değişiklikler yapılarak uygulanmıştır.

A. Osmanlı'da Devlet Başkanı Olmak İçin Gerekli Şartlar

Osmanlı Devleti'nde bir kişinin sultan olabilmesi için herhangi bir şart aranmadığı, sadece padişahın oğlu ya da ailesinden olmanın yeterli olduğu şeklinde yaygın bir kanaat mevcuttur. Ancak şu unutulmamalıdır ki, Osmanlı Devleti bir İslam devletidir⁶⁵. Bu nedenle Osmanlı, devlet başkanı adayında İslam'ın aradığı birçok nitelik aranmış, söz konusu niteliğe sahip olmayan birçok şehzadenin tahta çıkması, gündeme dahi gelmemiştir⁶⁶.

1. Osmanlı Hanedanının Müslüman Erkek Evladı Olmak

İslam devlet başkanı öncelikle Müslüman bir kişi olmalıdır⁶⁷. Osmanlı Devleti'nde devletin ve dolayısı ile de devlet başkanının en büyük görevlerinden birisi İlayı Kelimetullahı (Allah (c.c.)'ın dinini) yaymak, cihat etmek olarak kabul edilmiştir. Gerçekten de Osmanlı devletinin tarihi incelendiğinde kuruluş ve yükseliş devri Padişahları, Müslümanlığın gereklerine göre yaşayan halk ile beraber cihattan hiçbir zaman geri kalmamış, diğer bazı Padişahlar ise dönemin şartlarına göre bütün İslam Alemini muhafaza edecek tedbirler almışlardır⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nin halkı genel anlamda Müslüman Türklerden oluşmaktaydı. Bu anlamda Sultan olacak kişi hem Oğuz neslinden olmak zorunda hem de İslam hukukunun devlet başkanında aradığı nitelikleri barındırmak durumundaydı. Ayrıca bir devletin devlet olabilmesi, bağımsız bir toprak parçasına yani ülkeye sahip olmasına da bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir devlet olarak kabulü kuruluş aşamasında Osman Bey'in Selçuk hükümdarından bağımsız şekilde Bizans'a akınlar düzenleyerek toprak alması ve Osman Bey'in neslinin Oğuz Kağana dayandığı iddiasıyla desteklenmiştir⁶⁹.

İslam hukuku açısından Kur'an'da Sebe melikesi Belkis'tan bahsedilirken olumsuz manada herhangi bir ifade yer almamaktadır. İslam hukukuna göre kadının devlet başkanı olup

⁶⁴ Osmanlı Sarayında nevrüz kutlanmış, ve günün anlamına göre öne çıkan kişiler Padişah tarafından değerli hediyeler ile ödüllendirilmiştir. Dinceç, Emine. "Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turks*, 2009. C. IV, S. 8, s. 1056.

⁶⁵ Osmanlı Devleti İslam Hukukunun meşruiyetini kabul etmekle bir hukuk sistemi olarak İslam Hukuk Sistemini benimsediği açıktır. Gerek Siyasal yapılanmasında İslam'ın fetih ve gaza ideallerinin oluşu gerekse hukuki düzenlemelerde İslam hukukuna uygunluğun gözetilmesi bu tespiti güçlendirmektedir. Bkz. Akça, Gürsoy. *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar*, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 34.

⁶⁶ Kaşıkçı, Osman. *Osmanlı'da Devlet Başkanlığı*, İstanbul, 2012, s. 43; Kılıç, s. 42.

⁶⁷ "Öyle ise kâfirlere itaat etme, onlara karşı bu Kuran'la büyük bir mücadele ver" (Furkan, 25/52), "Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir." (Nisa 4/141); Cin / Akgündüz, s. 210; Uludağ, Süleyman. "Halife", *DİA*, c. XV, İstanbul, 1997, s.299; Müslüman olmayan bir kimse bir Müslüman'ın velisi olamaz, İslam hukukçuları bu hususu da açıkça ifade etmişlerdir. Bkz. Eryarsoy, s. 284.

⁶⁸ "Hz. Peygamber (s.a.s.)'e hakaret edilmeye çalışılmış, Sultan II. Abdülhamid müsaade etmemiş ve daha ilk baştan gösterdiği sert tepki ile döneminde bir daha böyle tatsız bir durumun meydana gelmesini önlemiştir." Bkz. Kallek, Cengiz. "Bornier, Vicomte Henri de", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1992, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bornier-vicomte-henri-de>, (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

⁶⁹ İnalçık, Halil. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Problemi", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Y. 2, S. 7, 1999, s. 14.

olamayacağı hususunda tartışma vardır⁷⁰. Kadının devlet başkanı olmayacağını savunanlar “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar”, (Nisa, 4/34) âyetini delil olarak gösterirler. Maliki, Şafii ve Hanbelilerin bir kısmı devlet başkanı, yönetici ve riyasete ilişkin kadroların erkeklere münhasır olduğu görüşündedir⁷¹.

İslam hukukuna göre kadınların devlet başkanı olmayacağını savunanlar aynı zamanda Hz. Peygamber’in “İşlerini kadınlara bırakan kavim(ler) asla iflah olmaz.”⁷² hadisi’ni delil olarak göstermektedirler. Hadis’e lafzi yorum yapıldığında kadınlardan devlet başkanı olmayacağı yorumunun çıkması kaçınılmazdır. Ancak bu sözün ateşperest İran Krallığına tebliğ amacıyla gönderilen sahabelere⁷³ Ateşperest İran Devlet Başkanı (Kisra)⁷⁴ tarafından hoş karşılanmaması sebebiyle söylendiği bilinmektedir. Kisra tebliğ metnini yırtıp atmış⁷⁵ ve heyete zulüm yapmak niyetinde iken heyetin hemen ayrılması neticesi bunu başaramamıştır. Bu olaya Hz. Peygamber’in çok üzüldüğü ve İran’a doğru bu sözü söylediği belirtilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in bu söz ile tüm zamanları kapsayıcı olarak kadınların yöneticilikten men edici bir hüküm ihdas etmesi hayatın olağan akışına ters bir durumu arz etmektedir⁷⁶. Gerek amaçsal gai yorum gerekse tarihsel yorum yapıldığında kadınların devlet başkanı olmasını yasaklayıcı bir durumun söz konusu hadisten anlaşılması noktasında Din İşleri Yüksek Kurulu kararı vardır⁷⁷.

⁷⁰ İslam devletlerinde kadınların devletin başına geçtikleri durumlar söz konusudur. İslam devletlerinin ilk kadın hükümdarı Delhi Müslüman Türk Devletinin başkanı Raziyye Hatun’dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Üçok, Bahriye, *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965, s. 23-39.

⁷¹ Mevdudi, Ebu’l-A’la El. *Hilafet ve Saltanat*, çev. Ali Genceli, Hilal Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 625; Ekinci, 2021, s. 220; Çeliker, Hüseyin. “İslam Hukukunda Devlet Başkanlığı”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 26, S. 26-27, s. 276.

⁷² Buhari, Megazi, 82, Tirmizi, Fiten, 75, Nesai, Kudat, 8.

⁷³ Üstün temsil kabiliyeti sebebiyle İran Kisrasını İslama davet amacıyla gönderilen heyetin başına Abdullah b. Huzâfe es-Sehmi görevlendirilmiştir. Bkz. Yardım, Ali. “Abdullah b. Huzafe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1988, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-huzafe>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

⁷⁴ Araplar Ateşperest Antik İran Uygarlığındaki Devlet Başkanlarına Kisra derlerdi, Hz. Peygamberin davetini reddeden Kisra’nın ismi II. Hüsrev Pervizdir. II. Hüsrev Perviz kendini tüm Arap yarımadasının tek hâkimi olarak gördüğünden Hz. Peygamber’in mektubunu yırtmış ve hakaret etmiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber “onun da mülkü darmadağın olup parçalansın” buyurmuşlardır. Sivrioğlu, . Ulaş Töre. “İlk İslam Fetihleri ve Sasani Devletinin Çöküşü”, *Turkish Studies*, Ankara, 2015, c. 10, S. 9, s. 398.

⁷⁵ İpşirli, Mehmet. “Elçi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1995, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elci>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

⁷⁶ Hamidullah, Muhammed. *Constitutional Problems in Early İslam*, İ.T.E.D, İstanbul, 1973, C. V, S. 4, s. 25.

⁷⁷ “Bazı kaynaklarda kadının kamu görevi üstlenmesini sınırlandıran görüş ve hükümler yer almaktadır. Ancak bu görüş ve hükümler, nasların açık ifadelerinden kaynaklanmayıp, fakihlerin içinde buldukları sosyokültürel ve ekonomik şartları göz önünde bulundurarak ulaştıkları sonuçlardır.

Yönetimlerini kadına teslim eden bir toplum iflah olmaz.” anlamındaki hadise gelince, Hz. Peygamber bu sözüyle, başkanı bir kadın olan Sâsânî Devletinin kısa süre sonra yıkılacağını haber vermektedir. Nitekim bu devlet, kısa bir süre sonra yıkılmıştır.

Devlet başkanının ordunun başında sefere çıkması, Cuma hutbesini okuması ve namazını bizzat kıldırması gerekmez. Bunların görevlendireceği kişiler tarafından yaptırılması mümkündür.

Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’de, Sebe Melikesi Belkis’tan bahsedilirken herhangi bir olumsuz ifadeye yer verilmemiş olması, tarihte ve günümüzde başında kadın olduğu halde güçlü bir şekilde varlığını devam ettiren ülkelerin bulunması, Hz. Peygamber’in bu sözünün genel hüküm içermediğini göstermektedir. Bu bakımdan İslâm’da kadının, kamu görevi yapmasını yasaklayan açık, kesin ve bağlayıcı bir nas yoktur. Bu itibarla, gerekli fitri donanımı haiz, liyakatli kadınların devlet başkanlığı da dâhil, her türlü yönetimde görev almasında dinî açıdan bir sakınca yoktur.” <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/diyanetyeni/KurulDetay.aspx?ID=38>, (22.06.2012).

Osmanlı tarihi boyunca padişahların kızları ve kızlardan Dünyaya gelen oğulların Padişahlığı gündeme gelmemiştir. Bu anlayış sadece İslam hukuku ile bağlantılı değildir, aynı zamanda eski Türklerden kalma “kut” inancı ile de bağlantılıdır. Eski Türklerde Han öldüğü zaman ülke Hanın erkek evlatları arasında paylaşıldı. Bunlardan birisi Hakan diğeri de ona bağlı Hanlıklar şeklinde ülkeyi idare ederlerdi. Diğer taraftan o dönemlerde Hariciler dışındaki tüm mezheplerin İslam devlet başkanının erkek olması gerektiği yönünde içtihat birliği vardı⁷⁸. Bu itibarla bir İslam Devleti olan Osmanlı da tahta çıkmak için şart olarak Osmanlı Hanedanının erkek evladı olmayı aramıştır⁷⁹.

Halifenin yani devlet başkanının Kureyş’ten olması gerektiğine ilişkin kanaat Osmanlı Devletinde karşılık bulmamıştır. Osmanlı Sadrazamlarından Lütü Paşa Halifenin Kureyşten olması gerektiğine ilişkin şartın zamanın değişmesiyle artık geçerliliğini yitirdiğinden bahseder⁸⁰. O dönem için halifenin Kureyşten olmasının sebebinin birlik ve dirliği sağlamaya muktedir olan en güçlü kabile olan Kureyş olmasıdır. Bu sebeple o dönemde de sadece Osmanlı İslam coğrafyasında dirlik ve birliği sağlayabilir⁸¹.

2. Hür, Akıllı ve Baliğ Olmak

İslam hukukunda kişinin devlet başkanlığına aday olabilmesi için hür, akıllı⁸² ve baliğ olması gerekmektedir⁸³. Osmanlıda esir düşen tek hükümdar Yıldırım Bayezid’dir ve Sultanın esir düşmesi ile devlet zaten fiili işgale uğramıştır. İzmir’e kadar Osmanlı ülkesi yağmalanmış, ordusu dağılmış, Osmanlı devleti yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Yıldırım Bayezid’in ölümü üzerine şehzadeler devlet başkanlığı için mücadeleye girişeceklerdir. Nitekim Osmanlı Devleti Fetret dönemine girmiş ve siyaseten dağınık durumda olan devleti 11 yıl sonra Çelebi Mehmet toparlayarak Anadolu-Türk birliğini yeniden sağlamıştır⁸⁴.

⁷⁸ Cin / Akgündüz, s. 210-211; Cin / Akyılmaz, s. 22-25; Avcı, 2021, s. 121.

⁷⁹ Akman, Mehmet. *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 30; Avcı, 2021, s. 140-141.

⁸⁰ “Fakat eğer “İmam sadece Kureyşten olur başkalarından olmaz” sözünden İslam’ın başlarında Peygamber aleyhisselamın vefatında ilk imam tayin edilirkenki durum kastediliyorsa doğrudur. Nitekim İbn Cerir et-Taberi’de Tevarihinde şöyle diyor: “Peygamber aleyhisselam vefat ettiği zaman Muhacirler ve Ensar arasında ihtilaf çıktı. Ensar kendi aralarından bir imam tayin etmek istedi. Bunun üzerine Ebu Bekir ve Ömer radiyallahu anhuma, ensarın meclisine geldiler. Ebu Bekir Radiyallahu anh dedi ki: “Ey ensar topluluğu! Kureyşten olmayan biri nasıl imam olabilir? Siz Peygamber aleyhisselamın “İmamlar Kureyştendir” sözünü işitmediniz mi? Bunun üzerine ensar bu hadisi kabul edip ona beyat ettiler.”; Jahja, Muharrem. “Lütü Paşa’nın Halasü’l-Ümme Fi Marifetil Eimme Risalesinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi”, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s. 58-59.

⁸¹ İslam âlimlerinden bazıları halifenin Kureyşten olması gerektiğine ilişkin şartın İslam hukukunda yer alan eşitlik ilkesiyle çeliştiğini ayrıca Hz. Ömer’in yaralandıktan sonra kendisine yerine birini öner dediklerinde “Huzeyfe’nin azatlısı Salim sağ olsaydı onu önerirdim” (Müsned, I, 20; İbn Sa’d, III, 343) demesi ve Salim’in Kureyşten olmamasını delil olarak gösterirler. Bkz. Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 112; Iqbal, Navid / Baloch, Fehmida. “Rivayetler Çerçevesinde Kureyş’in Durumuna Siyasi Bir Bakış”, *ERÜ SOSBİLDER*, Kayseri, 2018, C. 44, S. 1, s. 67.

⁸² “Akıllılık gerek, bilginlik gerek, Uysallık gerek hem, cömertlik gerek. Bey adı, bilgiyle bağlantılıdır, Bilgiden lam gitse, bey adı kalır.”, bkz., Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig, çev. Fikri Silahdaroğlu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 167.

⁸³ Cin / Akgündüz, s. 210-211; Ekinci, 2021, s. 220-221; Avcı, 2021, s. 120-121.

⁸⁴ İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 22.

İslam devlet başkanlarında aranan bir diğer şart akıllı olmaktır⁸⁵. Osmanlı uygulamasına gelince saltanat açısından kuruluş ve yükseliş döneminde akıl hastası Padişaha rastlanmamaktadır. Duraklama döneminde ise tarih kitaplarında bazı padişahlar için “akli dengesi yerinde değildi” şeklinde ibarelere rastlanılmaktadır. Ancak bu ifadenin doğruyu yansıtıp yansıtmadığı tartışmalıdır. I. Ahmed’in Padişah olduktan sonra kardeşi Mustafa’yı öldürtmek istediği, ancak “delidir” diye fetva⁸⁶ alamadığını ileri süren tarihçiler olduğu kadar, I. Ahmed’in çocuğu olmadığından Padişaha bir şey olursa Saltanat-ı Ali Osman sona ereceği için kardeşi Mustafa’yı öldürtmediğini ileri sürenler de olmuştur⁸⁷. Yine Sultan İbrahim’in de akli dengesinin yerinde olmadığı da ileri sürülmüşse de bu konuda da tartışmalar vardır. Nitekim sekiz seneye yakın padişahlık yaptıktan sonra akli dengesi yerinde olmadığı gerekçesi ile hal edilmiştir⁸⁸.

Osmanlı’nın son dönem Padişahlarından V. Murad’ın da akli dengesinin yerinde olmadığını ileri sürenler olmuştur. Ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde, akli dengesi yerinde olmayan birisinin Osmanlı Padişahı olmasının son derece güç olduğu da bir gerçektir. Belki de başlangıçta akli dengesi yerinde olan bu insan Sultan Abdülaziz’in akıbeti ve üzerindeki baskı neticesinde bunalıma girmiştir. Bu sebepten üç aylık Padişah iken akıl hatası olduğu gerekçesi ile hal edilmiştir⁸⁹.

Bütün bunları Osmanlı Devletinde akli dengesi yerinde olmayan kimselerin Padişah olduğuna uygulama olarak görmek mümkün gözükmemektedir. Buradaki uygulama ancak mevcut Padişahı tahttan indirmeye kılıf olabilir.

3. Duyu Organları Tam Olmak

İslam’da devlet başkanı olacak kişinin duyu organlarının ne şekilde olması gerektiğine daha önce değinmiştik. Buna göre, İslam Hukuku, devlet başkanı olacak kişide duyu organları bakımından bir takım şartlar aramakta idi⁹⁰. Osmanlı devletinde de, devlet başkanı olacak kişinin duyu organları, İslam Hukukunun aradığı şartlara uymalıdır. Nitekim mevcut uygulama da bu yönde olmuştur. Hatta tahta çıkma ihtimalleri bulunan bazı şehzadelerin gözlerine mil çekilerek devlet başkanı olma hakkını kaybetmesi sağlanmıştır. Örneğin I. Murad, Bizans veliahtlarından birisi ile işbirliği yaparak ordu toplayan ve isyan eden oğlu Savcı Bey’i yakaladıktan sonra affetmek istemiş, ancak Savcı Bey’in isyanında ısrar etmesi üzerine gözlerine mil çekilerek tahta hak iddia edemez hale getirilmesi sağlanmıştır. Aynı şekilde Çelebi Mehmed yeğeni Orhan’ın

⁸⁵ Ekinci, 2021, s. 220; “Akıl zayıflığı birinde görülmeye başlayınca, onun bütün işleri bir tarafa kalır. Bu durum alelade bir insanda olursa, bir zarar vermez. Fakat devlet hizmetinde bulunan birinde bulunursa, birçok büyük zararlara sebep olur.” Gazali, s. 111.

⁸⁶ Osmanlı Devleti’nde şeriatın yani hukukun üstünlüğü prensip olarak kabul edildiği için, Padişahlar görevden alınırken bu durumun İslam hukukuna uygun olduğundan bahisle şeri hukukun otoritesi olan Şeyhulislamdan fetva alınarak tahttan indirilmişlerdir. Bkz. Yurtseven, Yılmaz, *Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din Ve Siyasi Meşruiyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2007, c. 11, S. 1-2, s. 1268.

⁸⁷ Kaşıkçı, s. 45.

⁸⁸ “Sultan İbrahim müzmin başağrılarından şikayetçiydi. Bu derdi hayatının sonuna kadar çekti. Aşırı hareketlerini bu hastalığa bağlamak mümkündür. Ancak “deli” değildi.” Tektaş, Nazım. *Çadırdan Saraya Saraydan Sürgüne Osmanlı*, İstanbul, 2005, s. 342.

⁸⁹ Kaşıkçı, s. 45.

⁹⁰ Cin / Akgündüz, s. 211; Avcı, 2021, s. 121-122.

gözlerine mil çektirip Bursa'ya göndermiştir. II. Murad'da iki küçük kardeşi Mahmud ile Yusuf'u öldürtmek yerine gözlerine mil çektirerek Bursa Sarayına göndermiştir⁹¹.

4. Bilgi ve Tecrübe Sahibi Olmak

İslam'a göre devlet başkanı olacak kişide kifayet şartı aranmaktadır⁹². İslam'ın aradığı bu şart Osmanlıda da aranmış ve Şehzadelerin bu şartı taşıması için gerekli tedbirler alınmıştır. Aslında şehzadelerin eğitimi Müslüman Türk devlet geleneğinde İslamiyet ile başlamış bir uygulama değildir. Nitekim İslam'a aykırı olmamakla birlikte Eski Türklerden kalma bazı örf ve adetlerin Müslüman Türk devletlerinde de uygulama alanı bulduğunu görürüz. Eski Türkler çeşitli kavimlerin yaşadığı son derece geniş topraklara hükmetmişler ve bütün cihanı yönetecek devlet teşkilatına gereksinim duymuşlardır. Bu nedenle halkın refah ve mutluluğunu sağlamakla görevli olacak şehzadenin eğitimine son derece önem verilmiş, diğer bilimlerin yanında gelecekte halkın güvenliğini sağlamaları için şehzadelere son derece iyi bir askeri eğitim verilmiştir.⁹³

Osmanlıda da şehzadelerin eğitimine son derece önem verilmiş, gelecekte halkın refah ve mutluluğunu sağlamaları, Allah (c.c.) yolunda cihat etmeleri için çok iyi bir eğitim görmüşlerdir. Gerçekten de şehzadeler çocukluklarından itibaren sıkı bir eğitime tabi tutulur. Onlar için hocalar getirilir ve bu hocalar Sarayda iki ihtiyar siyahi kadının yardımı ile ders verirlerdi. Şehzadeler beş altı yaşlarında 'bed'i besmele' adı verilen ve dönemin Şeyhülislamı tarafından verilen ilk ders ile tahsile başlardı. Daha sonra din, hukuk, felsefe, fen, musiki ve lisan başta olmak üzere ata binme kılıç ve silah kullanma gibi askeri eğitimler dahil, iyi bir devlet başkanında bulunması gereken bütün özelliklere sahip hale gelmeleri için ne gerekiyorsa öğretilirdi⁹⁴.

Osmanlıda da şehzadelerin eğitimine son derece önem verilmiş, sadece teorik değil aynı zamanda pratik eğitim görmeleri için şehzadeler 11-15 yaşlarına geldiğinde sancaklardan birine gönderilmiştir. Şehzadeler saltanat sırası kendilerine gelinceye kadar yönetim ve hükümdarlıkla ilgili vazifeleri öğrenerek ve uygulayarak zaman geçirmişlerdir. Kanuni dönemine kadar bütün şehzadeler bir sancağa gönderilirken şehzade Bayezid'den sonra bu uygulamaya son verilmiş ve Kanuni'den sonra sadece en büyük Şehzade'ye sancağa çıkma izni verilmiştir⁹⁵. Şehzadelerin veya şehzadenin sancağa çıkma usulü Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından I. Ahmet zamanına kadar devam etmiş, bu dönemden sonra ise kafes sistemi denilen yeni bir düzen içerisinde eğitim verilmiştir. Bu usule göre şehzadeler "Şimşirlik" denen bölmede hayatlarını hapis halinde devam ettirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Hayatları son derece sınırlandırıldığından bir kısım cariyeler ve annelerinden başka neredeyse hiç kimse ile görüşemiyorlardı⁹⁶.

Ancak 19. yüzyıldan itibaren şehzadelerin hayatlarında önemli değişimler başladı, Sultan Abdülmecid kafes sistemini katı şekilde uygulamasını sonlandırdı ve şehzadelere saray dışına

⁹¹ Özcan, Abdülkadir. "Fatih'in Teşkilat Kanûnnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *Tarih Dergisi*, 1982, S. 33, s. 17.

⁹² Cin/Akgündüz, s. 211; İbn Haldun'a göre ilim adalet, kifayet ve selamet şartlarını nezdinde bulunduran herkes Emir olabilir.

⁹³ Ünalın, Sıdık / Öztürk, Hakan. "İslamiyetten Önce Türklerde Eğitim ve Öğretim", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 13, S. 2, s. 105.

⁹⁴ Kırpık, Cevdet. "II. Meşrutiyetten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010, c. III, S. 21, s. 100.

⁹⁵ Akman, s. 167.

⁹⁶ Ekinci, 2021, s. 248.

çıkarmakta müsaade verdi. Sultan Abdülmecid ile ayrıca Şehzade eğitimlerinde de fonksiyonel değişimler olmuştur. Şehzadelere doğu dillerinin yanı sıra değişen dünya dengeleri ile uyumlu olarak Fransızca öğretilmiş ve Batı kültürünü tanımak adına, resim, müzik gibi dersler şehzadelerin eğitimlerinde yer tutmuştu. II. Abdülhamid döneminde ise “Şehzadegan Mektebi” adı verilen okul ile Padişah çocuklarına temel dini bilgilerden başka, coğrafya, tarih, matematik, Fransızca, Arapça ve Farsça ile diğer ilimlerin öğrenimi gerçekleştirilmiştir. Bu okulda belirli aralıklar ile şehzadeler sınav yapılıyor, sınav sonuçları Padişaha arz ediliyordu. Okulda hoca olarak İslam âlimleri olduğu gibi, yabancı bilim adamlarından da istifade ediliyordu⁹⁷.

B. Osmanlı Devleti’nde Devlet Başkanı Olma Yolları

Altı yüzyıllık hükümler süresinde Al-i Osman otuz altı hükümdar çıkarmıştır. Osmanlı Devleti’ni bu hanedansız düşünebilmek imkânsızdır. Zira İngiltere’de hanedan değişikliği İngiltere’nin bir devlet olarak dağılmasına neden olmamıştır ancak Osmanlı ailesi olmaksızın bu kadar çok kültürü ve toplumu bir arada tutmak çok zor gözükmektedir.⁹⁸ Bu nedenle Osmanlı Devleti’nde devlet başkanı olmak konusunu irdelerken bu gerçeği unutmamak gerekmektedir. Bunun bu şekilde olmasının bir sebebi de Osmanlı Hanedanı’nın yönetimindeki devletin “İslam’ın Koruyucusu” olarak gösterilmesi ve ayrıca Osmanlı Hanedanı’nın “Oğuz Nesline” dayandığına dair düşüncenin olmasıdır⁹⁹. Osmanlı Devleti’nde genel olarak Türk tebaanın asli unsur olduğu düşünülürse Osmanlı Hanedanı’nın bu özelliğinin tebaanın meşruiyet anlayışında ne kadar büyük bir etkisinin olduğu anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti’nde (1299-1617) ve (1617-1923) tarihleri arasında saltanata geliş açısından farklı uygulamalar olmuştur. (1299-1617) tarihleri arasında devlet başkanlığına geçişte herhangi bir kural konmamış ve kardeş mücadeleleri neticesinde Padişah belirlenmiştir. 1617 tarihinden sonra ise hanedanın en yaşlı üyesinin Padişah olması (ekberiyet) istisnasız uygulanmıştır¹⁰⁰.

1. Devlet Başkanlığına Oğullardan Birinin Geçmesi Usulü ve Kardeş Katli

Osmanlı Devleti’nde devlet başkanı olma usullerine etki eden önemli bir unsur da eski Türklerdeki kut inancıdır. İlahi kaynaklı siyasi hâkimiyet anlamına gelen kut kavramı eski Türk kamu hukukunun temel kavramlarından biridir. Yusuf Has Hacıp’in siyasi hâkimiyeti elde etme ve onu sürdürme yollarını gösterdiği eserine Kutadgu Bilig adını vermesi kut anlayışının yansımasıdır. Eski Türklerdeki Kut anlayışına göre, devlet başkanı gücünü ve yetkisini her ne kadar Tanrıdan almakta ise de, ülke onun mülkü değildir. Nitekim Mete Han komşu bir ülke ile ortaya çıkan sınır anlaşmazlığında, devlet topraklarının kendi mülkü olmayıp, halkın malı olduğunu, bu itibarla onu korumak yükümlülüğünde olduğunu ifade etmiştir¹⁰¹.

⁹⁷ Kırpık, s. 101.

⁹⁸ İnalçık, 2003, s. 65.

⁹⁹ Yurtseven, Yılmaz. “Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji Din ve Siyasi Meşruiyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 1-2, 2007, s. 1267.

¹⁰⁰ Ekinci, 2021, s. 243.

¹⁰¹ “Mete Hanın gençliğinde komşu devlet olan Kunguzlar savaş bahanesi olması amacı ile sırası ile Mete’nin en hızlı atını, sonra da karısını isterler. Mete meclisin itirazlarına rağmen her ikisini de verir. Daha sonra Kunguzlar işe yaramayan çorak bir araziye de isterler. Meclis bu kez Mete’ye atını ve karısını verdiğini artık bu çorak araziye de vermesinde bir sakınca olmadığını söyler. Buna karşı Mete, atının ve karısının kendisine ait olduğunu ancak ülke toprağının Millet’in malı olduğunu ve hiçbir kısmını kimseye veremeyeceğini söyler ve savaş kararı alır.” Güney,

Yine Eski Türklerdeki “kut” inancında saltanata geliş yöntemini kesin olarak belirleyen kurallar yoktur. Belirli olan kimin devlet başkanı olacağını tayin edenin Tanrı olduğudur. Osmanlı Devletinde de bu inancın yansımaları görülmüştür. Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey, Ertuğrul Gazi’nin en büyük oğlu değildir. Aynı şekilde Orhan Gazi¹⁰², I. Murad¹⁰³, Çelebi Mehmet, Yavuz Sultan Selim, II. Selim en büyük çocuk olmamalarına rağmen tahta geçmişlerdir. Kime nasip olacağı belli olmayan kut’a erişebilmek için tarih boyunca Türk Devletlerindeki hanedan üyeleri her fırsatta şanslarını deneyip tahta geçmek istemekteydi. Osmanlı Devleti’nde görülen kardeş katli uygulamalarının, eski Türklerdeki Kut inancı ile bağlantısı olduğu söylenebilir¹⁰⁴.

Kardeş Katli uygulamasına giden ilk Türk Devleti Osmanlı değildir. Anadolu Selçuklularında Tahta geçen bazı sultanların kardeşlerini öldürttüğü görülmektedir. Örneğin II. Kılıçarslan ortanca kardeşini, II. Gıyaseddin Keyhüsrevde iki kardeşini öldürmüştür. Kirman Selçuklularında ve bazı Anadolu Beyliklerinde de kardeş katli uygulamasına gidilmiştir¹⁰⁵.

Osmanlı Devletinde İlk kardeş katli uygulaması I. Murad’ın Kosova’da şehid düşmesi üzerine Yıldırım Bayezid’in devlet ileri gelenlerince Padişah seçilmesinden sonra, yine onların kararı neticesinde Yakup Bey’in savaş alanında öldürülmesidir. Yakup Bey’in öldürülmesi diğer bazı şehzadelerin öldürülmesinden farklıdır. Çünkü Yakup Bey, Çelebi Mehmet’in kardeşleri İsa ve Musa Beyler ve diğer bazı şehzadeler gibi isyan etmemiş, İsyan etmeden öldürülmüştür¹⁰⁶.

Osmanlıda taht için yapılan ölümcül kardeş kavgalarının sonucunun, her şeyi nasib edecek makam olan Yüce Allah (c.c.)’ın isteği neticesinde oluştuğu inancı vardır. Yenik düşen şehzadeler genellikle düşman topraklarına sığındıklarından, Osmanlı Devleti sürekli iç savaş tehlikesi ile baş başa kalmıştır. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmet “*Her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, kardeşlerin nizam-ı alem için katletmek münasiptir ekser ulema dahi tecviz etmiştir; onunla amel olalar*”, “*Tanrının saltanatı bağışladığı oğlum devletin iyiliği için kardeşlerini yasal olarak öldürebilir. Ulemanın çoğu bunu mubah buluyor*” dediği “*kanunnamesi*” ile devletin ilk günlerinden beri yaygın olan bir adeti kanunlaştırmıştır¹⁰⁷. Bu hüküm tahlil edildiği zaman birkaç önemli husus ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce yüz elli yıllık bir geçmişe rağmen saltanatın intikali konusunda henüz bir kural olmadığı anlaşılmaktadır. Son derece güçlü bir Padişah olan Fatih Sultan Mehmet dahi bir kural belirleyememiştir ki biz bunu “*Ve her kimesneye Saltanat*

Adnan. Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2002, s.15.

¹⁰² Orhan Gazi babası Osman Gazi’nin vasiyeti üzerine ahiler topluluğunun önünde ittifakla başa geçmiştir. Bkz. Aşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, çev. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç, İstanbul, 2003, s. 360-361; Özcan, s. 17.

¹⁰³ I. Murat babasının vasiyeti ve vezirlerin ittifakıyla devlet başkanı olmuştur. Bkz. Özcan, s. 17.

¹⁰⁴ Akman, s. 31.

¹⁰⁵ Akman, s. 34-36.

¹⁰⁶ Özcan, s. 17; Cin/Akyılmaz, s. 116-124.

¹⁰⁷ İnalçık, 2003, s. 65; Ortaylı İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 170; Özcan, s. 17; “Fatih Sultan Mehmet’in böyle bir kanunnamesinin olmadığı Kanunnamenin Fatih’in ölümünden 43 yıl sonra yazıldığını iddia edenler vardır.” <http://cezmyurtsever-osmanli devleti.blogspot.com/2011/05/fatihin-kardes-katli-kanunu-sahte.html>, (Erişim Tarihi: 14.07.2011).

“Ayrıca Kanunnamenin üç nüshasının daha bulunduğu ve böyle bir tartışmanın maddi uygulamayı yok edemeyeceğinden tartışılmasının yersiz olduğunu savunanlar da vardır.” Akgündüz, Ahmet. “Kardeş Katli Meselesi ve Osmanlı Kanunnameleri ile Alakalı Bazı İtirazlara Cevaplar”, <http://www.osmanli.org.tr/yazi-2-98.html>, (Erişim Tarihi: 15.07.2011).

müyesser ola” ibaresinden anlıyoruz. Kanunnamedeki bu ifade ile eski Türk geleneklerindeki Kut anlayışının Osmanlıda devam ettiği anlaşılmaktadır. Hükümde geçen “Nizamı Alem” ifadesi ise devletin birlik ve beraberliğini ve devletin yüksek menfaatlerini ifade etmektedir. Kısacası bu yüksek menfaatleri korumak adına hanedandan birkaç kişi feda edilebilir anlamı çıkmaktadır¹⁰⁸.

Fatih Sultan Mehmet döneminde devlet yapılanmasında da değişikliğe gidilerek Sultanın otoritesini arttıran önlemler alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet’in Çandarlı Halil Paşa’yı ihanet etmesi sebebiyle¹⁰⁹ idamına kadar Türk Vezirler yönetiminde söz sahibi olabilmekte ve Padişaha muhalefet edebilecek kadar güç sahibi olabilmekteydi. Özellikle Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethi sürecinde sürekli kendisine muhalefet eden ve kuşatmanın derhal kaldırılması gerektiği, aksi takdirde Osmanlı Devleti’nin yıkımın eşiğine gideceğinden bahisle, devlet içerisinde kulis faaliyetlerinde bulunmuş olan Veziriazam Çandarlı Halil Paşayı, İstanbul’un fethinden sonra görevden almıştır. Çandarlı’nın görevden alınmasıyla Türk vezirler dönemi kapanmış, devşirme kökenli vezirlerin dönemi başlamıştır¹¹⁰.

Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar Osmanlı Devletinde sağ bırakılan şehzadelerin önemli bir kısmı iş başında bulunan Padişaha isyan etmiş, devletin başına türlü belalar sarmışlardır. I. Murat’ın kardeşleri Halil ve İbrahim, II. Murat’ın kardeşi Şehzade Murat buna örnek teşkil edebilir.¹¹¹ Padişahın kardeşlerine kıyamadığı bazı durumlarda aleyhe bir isyanın birçok kereler patlak vermesi kardeş katli uygulamasını doğuran sebeplerden birisidir. Kardeş katline yol açan sebeplerden birisi de Yıldırım Bayezid’in Timur karşısındaki yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti’nin bir anda kendisini içinde bulduğu yıkıcı iç savaştır. Fetret Dönemi denilen bu yıkım ve savaş döneminin asıl sebebi kardeşler arasındaki taht mücadelesidir. Bu dönemdeki kardeş kavgaları neticesinde çok kan dökülmüş, Osmanlı devleti neredeyse yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Bu acı tecrübenin de kardeş katli uygulamasının kanunlaştırılmasında önemli bir rolü olduğu söylenebilir.¹¹²

Kardeş katli maddesinde dikkati çeken bir diğer husus ise “ekser ulema dahi tecviz etmiştir” ifadesidir. Bu ifade ile uygulamanın şer’i olarak meşruluğu sağlanmak istemektedir. Nitekim Osmanlı tarihindeki kardeş idamlarının yarıya yakını bir Had cezası olan Bağy suçuna sokulduğu verilen fetvalardan anlaşılmaktadır. Bağy (devlete isyan), had suçları içerisinde yer alan bir suçtur ve bazı unsurların gerçekleşmesi halinde ortaya çıkar. Bu unsurlar isyanın meşru bir devlet başkanına karşı olması, isyan esnasında kuvvet kullanılması, isyancıların kendilerince haklı

¹⁰⁸ Özcan, s. 17; Cin / Akyılmaz, s. 117-118.

¹⁰⁹ Çandarlı Halil Paşa’nın Bizans İmparatoru’ndan sürekli hediye aldığı, İstanbul’un fethi ile birlikte bu durumun ortaya çıkmasını engellemek amacıyla fethi engel olmaya çalıştığı yönünde bkz. İnalçık, Halil, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. b. Ankara, 2014, s. 134-135.

¹¹⁰ İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, s. 136; Bardakçı, Veli Vehbi, *Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2019, s. 107.

¹¹¹ “Kardeş Katli uygulamalarında öldürülen hanedan mensuplarının kanlarının akıtılmaması esastır. Bu husus Türk egemenlik anlayışı ile ilgilidir. Egemenliğin sahibi olan hanedan ailesi kutsaldır. Doğu toplumlarında rastlanan kan tabusu, kutsallık atfedilen canlıların kanlarının akıtılmamasına dayanmaktadır. Mesela Moğollar kurban edilecek canlıları kanları akıtmadan öldürürlerdi. Aynı uygulamanın Orta Asya’da da mevcut olduğu görülmektedir. Osmanlı hanedanı mensuplarının özellikle yay kirişi kullanılarak boğdurulmasının sebebi budur.” Akman, s. 162.

¹¹² Aydın, 2019, s. 132

bir sebebe dayanmaları¹¹³ ve suçun topluca işlenmiş olmasıdır. Bu unsurların tamamı varsa bağı suçunun işlendiği kabul edilir. Bağy suçu için asli kaynaklarda mutlaka ölüm cezasının verileceği şeklinde hüküm yoktur. İsyana kalkışanlar ile harp edileceği, bu sırada isyana kalkışanların öldürülebileceği ancak İsyana bastırıldıktan sonra ölüm cezası dışında uygun bir tazir cezasının verilmesi gerektiği, İslam hukukçularının büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir¹¹⁴. Ancak şu da unutulmamalıdır ki bazen bağy suçunun şartları oluşmadığı halde araya giren yalancı şahidlerin beyanı ile Şeyhulislamdan bağy suçu işlenmiş gibi fetva alındığı da görülmektedir. Şehzade Mustafa hakkındaki fetvalar buna örnek teşkil etmektedir¹¹⁵.

İsyana etmeksizin özellikle çocuk yaşta bulunan Şehzadelerin katledilmesinin Osmanlı toplumu tarafından her daim hüznle karşılandığını görmekteyiz. Şehzadeler bazı durumlarda sadece Osmanlı toplumuna değil aynı zamanda devlet erkânına da kendilerini sevdirebilmiştir. Bu şehzadelerin başında şehzade Mustafa gelmektedir. Şehzade Mustafa adil yönetimi, dürüst kişiliği ve savaşçı kimliğiyle hem toplum tarafından hem de başta Yeniçeriler olmak üzere devlet erkânı tarafından çok seviliyordu. Şehzade Mustafa'nın nizam-ı alem için Kanuni Sultan Süleyman tarafından katledilmesi başta Yeniçeriler olmak üzere devlet erkânında ve Osmanlı toplumunda çok derin bir üzüntüye sebep olmuştur. Yeniçeriler Şehzade Mustafa'nın katledilmesi sonrası ayaklanır ve Şehzade Mustafa'nın katledilmesinden sorumlu tuttıkları Hürrem Sultan'a yakın olan Rüstem Paşa'nın ve infazı gerçekleştiren Zal Mahmut Ağa'nın cezalandırılmalarını talep ederler. Yeniçerileri sakinleştirmek için Rüstem Paşa görevden alınır ve Kara Ahmet Paşa yerine veziriazam olarak atanır¹¹⁶.

Sonuç olarak kardeş katlinin Osmanlı Devleti'nin varlığını, bütünlüğünü korumak amacı ile ortaya çıkarılan bir örfi hukuk müessesesi olduğu ve İslam Hukuku'na uygunluğunun tartışmalı olduğu söylenebilir¹¹⁷. Ancak bu uygulama aynı zamanda Padişahın halkın gözünde küçülmesine ve nefretle anılmasına yol açtığı da bir gerçektir. Nitekim III. Mehmet on dokuz kardeşini bir defada katlettirmesinin ardından oluşan tepki sonucu kardeş katli uygulaması kural olarak

¹¹³ “Bağy suçu ile alakalı hukuka aykırılık unsuru ayette açıkça belirtilmiştir. “Allah haksız yere bağy’i haram kıldı” (Araf 7/33). Ayetteki “haksız yere” kaydı bağyin mazmununu tasrih ve tekit içindir. Çünkü bi hakkın olan bağy olmaz. Yani İsyana hareketi siyasi maksat ile değil, yönetimin zulüm ve haksızlığı sebebiyle ortaya çıkmışsa isyancılar bai sayılmazlar.” Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004, s. 350.

¹¹⁴ “Ancak isyana bastırıldıktan sonra faillere verilecek ceza ve cezanın niteliği hususunda İslam alimleri arasında ihtilaf vardır. Ebu Hanife bağilerin yeniden toparlanabilecekleri mevcut bir örgütleri veya örgüt merkezleri varsa, yakalanan faillere ölüm cezası verileceğini söyler. Diğer İmamlar ise uygun bir tazir cezasının verilmesi gerektiğini, çünkü belirlenmiş bir Had cezasının olmadığını belirtirler.” Avcı, 2004, s. 361; Cin / Akyılmaz, s. 117-119.

¹¹⁵ Akgündüz, Ahmet, Kardeş Katli Meselesi Ve Osmanlı Kanunnameleri ile Alakalı Bazı İtirazlara Cevaplar, <https://osmanli.org.tr/kardes-katli-meselesi-1/>, 29.05.2022, 11:55.

¹¹⁶ Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Büyük Osmanlı Tarihi, (İstanbul'un Fethi'nden Kânûnî Sultan Süleymân'ın Ölümüne Kadar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. bsk., Ankara, c. 2, s. 402, 403; Demirtaş, Funda, Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi Tahlili Bir Yaklaşım, *Bilimname*, Kayseri, 2010, c. 17, S. 1, s. 206-208.

¹¹⁷ Osmanlı Devleti'nde kardeş katli uygulaması istislah ilkesinin taşıdığı temel amaç ve fikirden yararlanılarak, dönemin şartlarına ve gerekliliklerine uygun şekilde hukuki hale getirilmiş olabilir. Ancak bu söz konusu uygulamanın hukuken temellendirilmiş bir kurum olduğunu göstermez. Sadece durum, şart, gereklilik ve ihtiyaç sebebiyle başvurulmak zorunda kalınan bir uygulama olduğunu gösterir. İstislah ilkesi olanı onaylamayan olması gerekeni göz ardı etmeyen bir hukuki kurumdur. Bkz. Özen, Şükrü. *İstislah*, *DİA*, c. 23, s. 382.

kaldırılmış ve en büyük şehzade dâhil tüm şehzadelerin sancağa çıkarılma usulünden vazgeçilmiştir¹¹⁸.

2. Osmanlı Hanedanının En Yaşlı Erkeğinin Devlet Başkanı Olması (Ekberiyet) Usulü

Yıldırım Bayezid döneminden itibaren kardeş katli uygulaması başlamış¹¹⁹ bir kısım kardeşler isyan ettiği için bir kısmı ise henüz isyanları söz konusu olmadan bertaraf edilmişlerdir. Şehzadelerin tahta çıkmak istemeleri iç savaşlara yol açmış, taht kavgaları yüzünden Osmanlı ülkesi büyük zararlara uğramıştır.¹²⁰ 1511’de Yavuz Sultan Selim kardeşlerine karşı silaha sarılmış, Kanuni ise 1553 ve 1561 yıllarında oğulları Mustafa ve Bayezidi kendi hükümdarlığına karşı çıktıkları gerekçesi ile idam ettirmiştir¹²¹. Bu olaylardan ders alarak II. Selim (1566-1574) ve III. Murat (1574-1595), sadece en büyük oğullarını valiliğe atamışlardır. Bunlar babalarının ölümü üzerine direnişle karşılaşmadan tahta çıkmışlar, saraya hapsedilmiş kardeşlerinden kolayca kurtulmuşlardır. Saraya girer girmez, III. Murat’ın ilk işi beş kardeşini boğdurmak olmuştur. III. Mehmet (1595-1603) ise on dokuz kardeşini öldürtmüş ve şehzadeleri vali atama adetine son vermiştir. Onları haremde, sonradan “kafes” diye bilinen özel bölmelere yerleştirmiştir. Şehzadeler kafesten ayrılamaz ve çocuk sahibi de olamazlardı. Sürekli olarak idam korkusuyla yaşamaktan çoğunda ruhsal bozukluk meydana gelmişti. II. Süleyman (1687-1691), tahta çıkmak için çağırıldığında kendisini almak için gelen saray görevlilerine “Ölüm fermanım çıkmışsa söyleyin, namazımı kılayım da aldığınız buyruğu öyle yerine getirin. Çocukluğumdan beri, kırk yıl hapislik çektim. Hemen ölmek, her gün biraz ölmekten yeğdir. Tek bir nefes için ne korkulara katlanıyoruz!” diye ağlamıştır. Padişah kafesten güçlkle alınıp tahta oturtulmuştur¹²².

Kafes sisteminin getirilerek tahta çıkma hususunda Osmanlının Türk Devlet geleneğinden ayrılması ile, devletin kan kaybederek duraklama dönemine girmesi aynı dönemlere rastlamaktadır. Saray entrikaları, Valide Sultanların Devlette söz sahibi olma çabaları, saltanatın yazgısında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Ancak kamuoyu savunmasız çocukların öldürülmelerini hiçbir zaman onaylamamıştır. III. Mehmet’in tahta çıkışında, babasının cenazesinin ardından, içinde kardeşlerinin cenazeleri olan on dokuz tabutun çıktığı zaman, dönemin tarihçisinin deyiimi ile “göklerdeki melekler İstanbul halkının iç çekmelerini ve hıçkırımlarını işitiyordu”¹²³.

¹¹⁸ Akman, s. 167; On dokuz Şehzadenin öldürülmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Demirci, Tuğba. “Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed’in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2019, c. 5, S. 9, s. 147-167.

¹¹⁹ “Osmanlı hanedanında ilk katil hareketi olarak bazı tarihçiler Osman Gazi’nin amcası Dünder Bey’i öldürdüğünü zikrederler. Olayın işleniş tarihi itibari ile yüz yaşını geçmiş olması gereken Dünder Bey’in yeğeni eliyle öldürülmüş olamayacağını iddia edenlerin delilleri daha güçlü görünmektedir.” Tektaş, Nazım. *Şehzadeler Osmanlıda Kardeş Katli*, İstanbul, 2011, s. 9.

¹²⁰ Cin / Akyılmaz, s. 117-124.

¹²¹ Akman, s. 84.

¹²² İnalçık, 2003, s. 66.

¹²³ İnalçık, 2003, s. 66-67; Diğer bir Osmanlı tarihçisi olan Selaniki Mustafa Efendi de suçu önce cellatlara atmış böylelikle sistemi dolaylı yoldan kendisine en az zarar gelecek şekilde eleştirmiş ve ardından yaşanan acıyı “Ba’dehû ma’sûmlar musibetinin âh u nâleleri düdü âsumâna çıkdı. Bu ateş ile yanmadık ciğer kalmadı. Dîdeler giryân ve diller büryân cenâzelerin getirüp babalarının ayağı ucuna defn idüp intizâm virdiler” şeklinde belirtmiştir. Bkz. Selaniki Mustafa Efendi. *Tarih-i Selâniki II (1003-1008/1595-1600)*, (Haz: Mehmet İpşirli), Ankara, 1999, s. 436; Demirci, s. 155.

Nitekim mazlum ve maktul şehzadelerden Mustafa, Bayezid, Osman ve Abdullah'ın hocalığını yapan ve şehzadelerin idamından sonra saraydan uzaklaştırılan Nev'i ihtiyatlı bir dille şehzadeler için 17 beyitlik bir mersiye yazmıştır. Mersiyenin son beyitinin ilk mısrasında ifade edilen düşünce, kardeş katli hadisesi karşısında Osmanlı aydınının düşüncesini belirtmesi açısından ayrı bir önemi vardır¹²⁴.

Bu vak'a Osmanlı tarihinde rastladığımız bir defada en fazla hanedan mensubunun öldürüldüğü, adeta bir şehzade kıyımıdır. Hadisenin meydana getirdiği derin teessür ve tepki o derece etkili olmuştur ki, Sultan I. Ahmet ve kendisinden sonra gelenler, tahta çıktıklarında kardeşlerini öldürmeye cesaret edememişlerdir. İkinci Yavuz olarak adlandırılan Sultan IV. Murat bile kardeşlerini tahta çıktığında değil, çok sonra birer bahane ile bertaraf edebilmiştir¹²⁵.

Bütün bu sebeplerden ötürü tahta çıkan I. Ahmet'e Şeyhülislam Esad Efendi I. Mustafa'nın katli için fetva vermeyi reddetmiştir. Şeyhülislam Esad Efendinin fetva vermemesine sebep olarak I. Ahmet'in oğlunun henüz çok küçük olması ve I. Mustafa'nın akli dengesinin yerinde olmaması gibi sebepler de ileri sürülmüştür. I. Ahmet ölünce gelenek üzerine oğlu Osman değil de kardeşi I. Mustafa tahta çıkarılmıştır. Bu uygulama ile hanedanın en büyük erkek evladını (ekberiyet) iktidara getirme geleneği başlamıştır. Böyle bir uygulama ile ilgili ne bir fetva ne de bir kanun olmasına rağmen bu uygulamaya Osmanlı Devleti sadık kalmıştır¹²⁶.

C. Osmanlı Devleti'nde Devlet Başkanının İş Başına Geçme Merasimi

Osmanlı Devleti zamanla oluşmuş bir takım teamüllerle yönetilirdi. Devlet teamüllerine veya günümüzde yazısız anayasa diye de nitelendirebileceğimiz kurallar bütününe istisnaları olmakla birlikte çoğu zaman riayet edildiği görülmektedir. Devlet başkanının iş başına geçmesi de bir tören eşliğinde gerçekleşirdi. Bu törene culüs töreni veya culüs merasimi denirdi. Culüs arapça kökenlidir ve oturmak anlamına gelir. Gerçekleştirilen tören İslam hukuku ve geleneğine uygun olarak bir takım usullerin yerine getirilmesiyle oluşurdu. Tahta geçecek şehzadeye önce ölen Padişahın naaşı gösterilirdi, bundan maksat hüküm sahibi olacak kişiye bir gün onun da öleceğini ve yaptıklarından dolayı Allah'a hesap vereceğini hatırlatmaktı. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin saltanat alametlerinden Yusufi Sarığı taktırlırdı. Yusufi Sarığının Hz. Yusuf'a ait olduğu ve Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'dan İstanbul'a getirildiği rivayet edilir. Biat töreni bu iş ile başlar daha sonra törene geçilirdi. Biat töreninde destur ile Padişah olarak ilan edilecek şehzade tahta oturur daha sonra önemli devlet adamları sırasıyla Padişahın eteğini öperek bağlılıklarını bildirirlerdi. II. Mahmut ile beraber Padişahın eteği yerine Padişahın yanında bulunan bir örtünün öpülmesiyle biat merasimi gerçekleştirilmeye başlanmıştır. II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla artık örtü öpülmesinden de vazgeçilmiş onun yerine dört parmağın önce öpülmesi sonra kalbe ve alına dokundurularak gerçekleştirilen o dönemin devlet adamlarını klasik selamlama şekliyle biat gerçekleştirilmiştir. Daha sonra adına hutbe okutulur ve hükümdarlık alameti olarak adına sikke bastırılırdı. Osmanlı Devleti'nde ayrıca bir de Padişah olacak şehzadenin gaza şartını yerine getirmesi gerekmekteydi. Gaza görevi culüsün tamamlanması için son derece önemliydi. Bu görev İstanbul kuşatmasına gelen ve bu kuşatmada şehid düşen Hz. Eyyub'un türbesinin ziyaret edilmesi

¹²⁴ “Her kankısı sultan ise biz bende-i ferman ana, Akil Dimez kim bu anun yolında kurban oldu ah.” Akman, s. 102.

¹²⁵ Akman, s. 102-103.

¹²⁶ Ekinci, 2021, s. 243; Kaşıkçı, s. 58-59.

ve tanınmış tarikat pirinin Padişaha kılıç kuşatmasıyla tamamlanırdı. Hz. Eyyub'un türbesinden saraya kadar halk Padişaha sadakatlerini sunardı. Halkın her culüs merasimini sevinçle karşılamadığı bilinmektedir örneğin çocuk Padişah 4. Mehmet'in culüsü halk protestosu eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Padişah ayrıca Saray-ı Hümayun'a geldikten sonra culüsünü tüm ülkeye ve yabancı devlet başkanlarına hatt-ı hümayun ile ilanda bulunurdu¹²⁷. Ayrıca önceki Padişah döneminde atanan devlet memurlarının Padişah beratıyla yeniden atamaları gerçekleştirilirdi. Merasim ile birlikte artık ülkede Devlet yönetimi Padişah'ın tekelindedir. Osmanlı halkı Padişahın emir ve yasaklarına uymak yabancı devlet adamları ülke ile ilgili meselelerde yalnızca Padişahlık makamını muhatap almak durumundadır. Tüm ülke Padişahın mutlak egemenliği altındadır¹²⁸.

D. Meşruiyet İnancı Bağlamında Tanzimat Döneminde Devlet Başkanının (Padişahın) Yetkilerinin Sınırlandırılması

Osmanlı Devleti'nde Padişah'ın egemenliğinin sınırlandırılması anlamında tartışılan ilk belge "*Sened-i İttifak*"tır. 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti duraklama dönemine girmiş ve bu dönemde devlet yönetimindeki bozulmalar sebebiyle merkezi otorite zayıflamıştır. İdare ile halk arasında aracı konumda bulunan ayanlar otorite boşluğunu doldurarak nüfuz elde etmişlerdir. Ayanlar içerisinde güçlü bir konuma sahip olan Alemdar Mustafa Paşa, tahta Sultan III. Selim'i çıkarmak üzere onbeş bin kişilik bir kuvvetle İstanbul'a hareket etmiş ancak III. Selim'in öldürülmesine engel olamamıştır. Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa tahta II. Mahmut'u çıkarmış, II. Mahmut ise Alemdar Mustafa Paşayı sadrazam olarak tayin etmiştir¹²⁹.

Alemdar Mustafa Paşa merkezi otorite ile ayanlar arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak ve merkezi otoriteyi güçlendirmek adına, nüfuz sahibi ayanlar ile üst düzey bürokratları "*Meşveret-i Amme*" isimli bir meclis etrafında müzakere etmeye çağırmıştır. Böylelikle "*Sened-i İttifak*" isimli anayasal nitelikteki belge ortaya çıkmıştır. *Sened-i İttifak*'ın siyasi iktidara etkisi noktasında doktrinde iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan birincisi söz konusu belge ile Padişahın yetkileri ilk kez sınırlandırılmıştır¹³⁰. Diğer bir görüşe göre ise *Sened-i İttifak* ile iktidarın kaynağının ayanların desteğiyle var olabileceği ilan edilmiştir. Bu sebeple siyasi egemenliğin paylaşıldığı bir belge niteliğindedir¹³¹.

Sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa devlet içerisinde merkezi otoriteyi güçlendirmek ve özellikle Yeniçeri Ocağının disiplinsiz tavrı sebebiyle bozulan askeri nizamı tekrar tesis etmek

¹²⁷ 1793 tarihinde Yusuf Agah Efendi'nin Londra'ya daimi büyükelçi olarak tayin edilmesiyle karşılıklı diplomasi dönemine geçilmiştir. Bkz. Koyuncu, Nuran-Yılmaz, Yasin, *Osmanlı'nın Son Yüzyılında Hukuk Düşüncesinin Dönüşümü Ve Dönemin Başlıca Tartışma Konuları*, SÜHFD, Konya, 2018, c. 26, S. 2, s. 82; Topaktaş, Hacer, *Osmanlı Diplomasisinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler*, Akademik İncelemeler Dergisi, 2015, c. 10, S. 1, s. 43.

¹²⁸ İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, İstanbul, 2014, s. 44; Ortaylı, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008, s. 72-74; Yurtseven Yılmaz/Şahin, Gamze Nur, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi*, YBHD, Ankara, 2016, c. 1, S.1, s. 161.

¹²⁹ Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983, s. 27.

¹³⁰ Pamir Aybars, *Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2004, c. 53, S. 2, s. 70.

¹³¹ Yavuz Abadan/Bahri Savcı, *Türkiye'de Anayasal Gelişmelerine Bir Bakış*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1959, s. 18; Kırnık Cengizhan, *Tanzimat Döneminde Padişah Yetkilerinin Sınırlandırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2022, s. 38.

üzere ıslahatlara girişmiştir. Yeniçeriler isyan etmiş ve alemdar Mustafa Paşayı katletmiştir¹³². Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle Sened-i İttifak II. Mahmut tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde siyasi iktidarın sınırlandırılması anlamında bir diğer önemli gelişme Tanzimat Fermanıdır. 3 Kasım 1839 tarihinde Padişahın, ulemanın ve önemli devlet görevlilerinin de katılımıyla Gülhane Parkı'nda Tanzimat fermanı ilan edilmiştir. Bu sebeple Tanzimat Fermanı'na Gülhane Hatt-ı Humayunu da denir. Tanzimat fermanı padişah tarafından tek taraflı olarak ferman niteliğinde ilan edilmiştir¹³³. Ferman Osmanlı Devleti'nin içerisine düşmüş olduğu kötü durumdan nasıl kurtulabileceğine ilişkin bir cabanın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum fermanın başlangıç bölümünde açıkça ifade edilmiştir¹³⁴.

Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de de yayımlandı. Tanzimat fermanı ile Padişah kendi iradesi ile yetkilerini sınırlandırmıştır. Tanzimat Fermanı'nda aslında İslam Hukuku'nda bulunan suçta ve cezada kanunilik ve yargılamadan ceza verilememesi vb. ana ilkeler kanunlaştırılmakla birlikte, vergilendirmede ve asker alımlarında Padişah'ın yetkisini sınırlandırıcı mahiyette hükümlere de yer verilmiştir. Söz konusu haklar ile ilgili olarak Padişah açısından manevi yaptırım öngörülmüş, ancak kamu görevlilerinin verilen haklara riayet etmemeleri halinde cezalandırılacaklarına ilişkin kanunnameler¹³⁵ çıkarılmıştır¹³⁶.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra, 1856 yılında, dışarıdan baskının oldukça yoğun hissedildiği Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Islahat Fermanı ile Müslüman ve Gayrimüslim ayrımı ortadan kalkmış ve bu durum Müslüman halk arasında hoşnutsuzluklara sebep olmuştur. Önce Cidde'de daha sonra Lübnan ve Şam'da karışıklıklar meydana gelmiş, İngiltere ve Fransa söz konusu karışıklıkları askeri müdahaleyle bastırmıştır¹³⁷. Osmanlı Devleti her ne kadar İngiltere ve Fransa'ya iç işlerine karışmaması gerektiğini bildirirse de, Paris Barış Antlaşması'nın 9. Maddesinin kendilerine doğrudan müdahale yetkisi verdiğinden bahisle söz konusu talep reddedilmiştir¹³⁸.

¹³² Afyoncu, Erhan/Demir Uğur/Öcal Ahmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 215-216.

¹³³ Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku*, Ankara, 2020, s. 158-160; Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 2021, s. 38.

¹³⁴ "Herkes malum olduğu üzere, Devlet-i Aliyemizin kuruluşundan beri, yüce Kuran'ın hükümlerine ve şer'i kanunlara kemaliyle uyulduğundan, ulu saltanatımızın kuvvet ve kudreti ve bütün halkın refah ve gelişmişliği istenilen dereceye ulaşmışken, yüz elli sene vardır ki, art arda gelen sıkıntılar ve çok çeşitli sebeplere dayalı olarak, ne Şer'i şerife ve ne yararlı kanunlara bağlı kalınmadığı ve uygun hareket edilmediği için, evvelki kuvvet ve gelişmişlik bilakis zayıflık ve fakirliğe dönüşmüştür. Halbuki şer'i kanunlar altında idare olunmayan memleketlerin payidar (sağlam, sürekli) olamayacağı açıktır. Tahta çıktığımız kutlu günden beri, hükümdarlığımızın hayırlı eserleri ile ilgili fikirlerimiz, sadece memleket ve çevresinin imarı ve halkın ve fakirlerin refahının artırılmasında yararlı işlerle sınırlı ve Devlet-i Aliyemizin memleketlerinin coğrafi mevkisine ve halkın kabiliyet ve yeteneklerine göre lazım olan sebeplere girildiğinde, beş on sene içinde Allah'ın yardımı ile arzu edilen noktaya ulaşılacağı açıktır.", Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, 2021, s. 12-13; Anayurt, s. 158-159.

¹³⁵ Modern Anlamda Kanunlaştırma dönemi Tanzimat Fermanı ile başlamaktadır. bkz., Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 87.

¹³⁶ Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku*, Ankara, 2020, s. 158-160.

¹³⁷ Küçük, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Editör: Halil İnalcık/Mehmet Seyitdanlıoğlu), Ankara, 2006, s. 382; Kırnık, s. 56.

¹³⁸ Küçük, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Editör: Halil İnalcık/Mehmet Seyitdanlıoğlu), Ankara, 2006, s. 382; Kırnık, s. 56.

Görülebileceği üzere Padişahın halk üzerinde her ne kadar otoritesi olsa da, bu otorite dış müdahaleler ve baskılar neticesi yıpratılmıştır.

Sultan Abdülaziz'den sonra anayasal bir düzen talebinde olan Mithat Paşa ve arkadaşlarıyla bu hususta anlaşılan II. Abdülhamit tahta çıkmış ve Osmanlı'nın ilk anayasası olan Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Anayasaya göre devletin hükümet sistemi monarşidir, dini İslam'dır ve resmi dili Türkçedir. Kanun-i Esasi'ye göre devletin başında ancak Osmanlı hanedanının en yaşlı erkek üyesi bulunabilir. Kanun-i Esasi'de güçler ayrılığı yer alsa da, tüm güçlerin kullanımı Padişah onayına bağlıdır. Kanuni Esasi temel hak ve hürriyetler anlamında birçok hükme sahip olmakla birlikte, Padişahın yetkileri sınırlandırılmamıştır. Padişah'ın yazılı anayasa öncesi yetkileri yazılı hale getirilmiştir denilebilir¹³⁹.

Kanun-i Esasi'nin ilanından önce Meclis-i Mebusan'da yer alacak milletvekillerinin seçilmesi için 29 Ekim 1876 tarihinde “*Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate*” İstanbul ve çevresinde yapılacak seçimler için ise “*Heyet-i Mebusanın Birinci Sene-i İctimaiyyesi için Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname*” yönetmelikleri ilan edilmiş ve sadece erkeklerin oy kullanabileceği hükme bağlanmıştır. Sultan II. Abdülhamit Meclis-i Ayan'a 27 üyeyi doğrudan atamış ve böylelikle yüz on altısı mebus yani milletvekili, yirmi yedisi ayan olmak üzere toplam yüz kırk üç üye ile İlk Osmanlı Meclis-i Umumi 19 Mart 1877 tarihinde göreve başlamıştır¹⁴⁰.

Sultan II. Abdülhamit Kanun-i Esasi'nin 7. maddesi gereği yetkisini kullanarak 14 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Umumi'yi tatil etmiştir. Meclis-i Umuminin tatil edilmesinin ardından II. Abdülhamit Padişah otoritesini sağlamlaştırmak için çeşitli tedbirler almış ve bunun neticesi Osmanlı Devleti “*İstibdat Dönemi*” olarak bilinen döneme girmiştir. Bu dönem sebebiyle Jön Türkler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti ortaya çıkmıştır. Jön Türkler Osmanlı'nın parçalanmasının önüne geçilmesinin, ancak akılcı ve çağa uygun bulunan düşüncelerle mümkün olduğuna inanmaktaydı. Bu sebeple Osmanlılık fikrini desteklemekteydiler. Osmanlılık esas itibarıyla Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan herkesi Osmanlı Milleti üst kimliği çatısı altında birleştirmektir¹⁴¹.

İstibdat döneminde öne çıkan bir diğer grup İttihat ve Terakki Cemiyetidir. İstibdat döneminin baskı rejimine tepki olarak oluşan İttihat ve Terakki Cemiyeti, zaman içerisinde değişik ideoloji ve kişilerle karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu ideolojilerin temel gayesi, dağılma sürecinde bulunan Osmanlı Devleti'ni kurtarma çabası olarak görülmektedir. 1905 yılına kadar Namık Kemal'in hürriyete dair fikirlerini benimseyen cemiyet, daha sonra baskı neticesi yurt dışına kaçan mensuplarının II. Abdülhamit Han ile anlaşması neticesi bir hayli zayıflamıştır. 1905 yılından sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyeti, daha disiplinli bir şekilde idare edilen, Dr. Bahaeddin Şakir Bey ve Dr. Nazım Bey'in hâkim konumda oldukları bir yapılanma haline dönüşmüştür¹⁴².

¹³⁹ Anayurt, s. 163.

¹⁴⁰ Toprak, Seydi Vakkas, *İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu*, Sosyoloji Dergisi, İstanbul, 2013, 3. Dizi, S. 26, s. 172-177.

¹⁴¹ Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul, 2008, s. 197; Uçar, Fuat, *Türk Düşüncesinde Osmanlılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri*, KSBD, 2018, Y. 10, C. 10, S. 18, s. 90.

¹⁴² Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı Meşruiyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, s. 277.

Daha sonra gerek iç, gerekse dış baskılar sebebiyle II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 tarihinde meclisi tekrardan toplantıya çağırmıştır. Böylelikle Kanun-i Esası tekrardan uygulamaya girmiştir. Bu olay siyasi tarihimizde II. Meşrutiyet olarak bilinmektedir. Yapılan değişikliklerle yürütme işlemlerinde karşı imza kuralı getirilmiş, alınan kararlardan sadrazam ve ilgili bakan sorumlu tutulmuştur. Ayrıca bakanlar kurulunun ve bakanların, Padişah'a değil, meclise karşı sorumlu oldukları kuralı getirilmiştir. Padişah'ın kanunları fesih yetkisi sınırlandırılmış, yalnızca geri gönderme yetkisi verilmiştir. Aynen kabul edilen kanun yasalaşacaktır. Yasa teklifi için Padişah'ın onayı kuralı da kaldırılmıştır¹⁴³. Sultan II. Abdülhamit Han imparatorluğun yıkılma döneminde meşruti rejim ile birlikte iktidar olmuş ancak mutlak monarşiyi yeniden ihdas etmiştir. Osmanlı Devleti'ni saltanatının tamamına yakınına yakınını mutlak monarşi hükümet sistemiyle idare eden Sultan II. Abdülhamit, meşruti rejim ile geldiği iktidara yine meşruti rejim ile veda etmek durumunda kalmıştır¹⁴⁴.

1908 tarihinde yeni rejim henüz oluşmuşken, tarihte 31 Mart Vakası olarak bilinen meşruyet krizi gerçekleşmiştir. Tanzimat Fermanı ile başlayan sosyal ve ekonomik reformlar ve özellikle Müslüman ile gayrimüslimlerin eşit haklara sahip olması, Müslüman halk tarafından pek kabul görmemiş ve tepkilere sebep olmuştur. Ancak 31 Mart Vakası'nın hareket noktası bu duygu ve düşünceler değil, daha çok ittihatçılara muhalif grupların ve alaylı subayların silahlı ayaklanmasıdır denilebilir. Sultan II. Abdülhamit'in bu ayaklanmada herhangi bir etkisi de olmamıştır. Ayaklanma üzerine Selanik'te bulunan Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek ayaklanmayı bastırması ve Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmiştir¹⁴⁵.

SONUÇ

Meşruyet, kısaca siyasi rejimin herhangi bir unsuruna yöneltilen bir tür destekleyici duyguyu ifade eder. Halkın onayından ya da desteğinden yoksun bir iktidar veya devlet başkanı da meşru kabul edilmez. Yönetilenler kendi istekleriyle meşru gördükleri iktidarın emir ve yasaklarına toplu şekilde veya bireysel olarak itaat ederler. Günümüzde toplumlar gönüllü itaatlerini seçilmiş iktidara ve demokratik kurumlara göstermektedirler.

Eski Türklerin meşruyet inancı doğrudan kadim devlet geleneklerinden ve inançlarından etkilenmiştir. Orhun Abidelerinde Kağanların yönetim yetkisini doğrudan Tanrıdan aldıkları belirtilmektedir. Eski Türklerde Kağan olmak için hükümdar ailesinden olmak gereklidir ancak yeterli değildir. İlahi kaynak olan kut'u da bulundurmak gerekir. Kut Tanrı tarafından verilebilir geri de alınabilir. Kağan Kut'un kendisinde var olduğunu ispatlamak için savaşlar kazanmalı halk ile iyi geçinmeli ve iyi bir yönetim sergilemelidir. Bu anlamda Eski Türklerde meşruyet inancı doğrudan ilahi kökenlidir.

Türklerin İslamiyet sonrası devlet başkanına ilişkin meşruyet inancında değişimler olmuştur. Türklerin kitleler halinde Müslüman olmasıyla birlikte Müslüman Türk devletlerinde Kut inancı varlığını devam ettirmekle birlikte Kağan'ın Müslüman olması gerektiği şartı da aranır olmuştur.

¹⁴³ Atar, s. 41-42.

¹⁴⁴ Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı Meşruyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, s. 257; 270.

¹⁴⁵ Tanör Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, 1992, s. 150-153; Yurtseven, *Osmanlı Siyasal İktidarı Meşruyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, s. 271.

İslam hukukunda devlet başkanının belirlenmesi ile ilgili Ku’ran-ı Kerim’de doğrudan bir hükme rastlanmaz ancak şura prensibi gibi genel kaideleri belirleyecek ayetler vardır. İslam hukukunun oluşum evresine bakacak olursak öncelikle Hz. Peygamber dönemine bakmamız gerekmektedir. Hz. Peygamber için devlet bir amaç değil araçtı. Bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) devlet başkanının seçimi ile ilgili teamüle yol açacak herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Kuranda ve hadisi şeriflerde Hz. Peygamberden sonraki devlet başkanının belirlenmesi hususunda doğrudan bir hükmün olmayışı İslam hukukunun kaynak hiyerarşisinde üçüncü sırada yer alan İcma’ya başvurulmasını gerektirecektir. Nitekim Hz. Peygamber’in en yakınlarından olan dört halife’nin oluşturdukları anayasa teamülleri, itirazsız oluşması sebebiyle icma olarak kabul edilmiştir. İlk dört halife iş başına geçerken şeklen farklı usuller gibi gözüke de şura usulü ile iş başına gelmişlerdir. Bu anlamda İslam hukukunda hâkimiyetin ilahi kaynaklı olmadığı toplum sözleşmesi niteliğinde olduğu söylenebilir.

Günümüz demokratik seçimleri ile şura usulü arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Bu türlü bir karşılaştırma ve değerlendirme yapmadan evvel unutulmaması gereken şey, dönem şart ve koşullarıdır. Gerçekten de kitle iletişim araçları, otoyollar ile birbirine bağlı metropoller, ulaşım kolaylığı ve yerleşik hayata sahip vatandaşlar, nüfus ve vatandaşlık işleri ile ilgili sistemli kamu kurumları, siyasi partiler, yüksek seçim kurulu vb. günümüzdeki seçimleri kolaylaştıran yegâne unsurlardır. Seçimler sabah yapılmaya başlanmakta, akşama kesine yakın sonuçlar tek merkezden alınmaktadır.

Sonuç olarak Eski Türklerde meşruyet inancı olan “*Kut İnancı*” ilahi kaynaklıdır. Osmanlı devleti ile birlikte “*Kut İnancı*” devam etmiş, 1617 tarihinden itibaren bu inanca ilişkin kuralda değişikliğe gidilmiş ve hanedanın en yaşlı erkek üyesinin tahta çıkması kuralı getirilmiştir. Tanzimat döneminde ise ülke içerisine düştüğü bunalımdan kurtulmak adına, tabiri caizse yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Devletin içerisine düştüğü kötü durumdan çıkılması adına gerçekleştirilen tartışmalar, devlet başkanının otoritesini sınırlandırma noktasında önemli bir gelişmeye sebep olamamıştır.

1908 devrimi ile birlikte Padişahın yetkileri sınırlandırılmış, yürütmenin önemli bir kısmının seçimle belirlenmesi prensibi uygulamaya konmuştur. Ancak devlet başkanının işbaşına gelmesi ile ilgili yeni bir kural getirilmemiştir. Günümüz modern demokrasilerine uygun ölçüde Padişah, yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan taraf konumuna gelmiş, ancak devlet başkanı sıfatını muhafaza etmiştir. Altı yüzyıl boyunca süregelen kut inancı ve İslam hukukunun esaslarınca oluşmuş geleneksel iktidar yetkilerini seçilmiş temsilcilere devretmiş, ancak yeni rejim henüz başlamışken, 31 Mart Vakası ismiyle bilinen isyan hareketi sebebiyle Sultan II. Abdülhamit tahttan indirilmiştir.

KAYNAKÇA

Afyoncu, Erhan/Demir Uğur/Öcal Ahmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyenlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

Ahmetbeyoğlu, Ali, “*Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümranlığın Hududları*”, Tarih Dergisi, İstanbul, 2020.

- Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Otto Yayınları, Ankara, 2001.
- Akcan, Ayten, “Eski Türklerde Devlet Yönetiminde Hâkimiyetin İlahi Temelleri”, *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, S. 10, Güz 2020, ss. 303-321.
- Akça, Gürsoy, *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar*, Palet Yayınları, Konya, 2010.
- Akman, Mehmet, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Akyılmaz, Gül, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Göksu Matbaacılık, Konya, 2000.
- Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku*, Ankara, 2020.
- Apak, Adem, “Hz. Osman’ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğullarının Devlet İçerisindeki Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, C. 7, S. 7, ss. 487-521.
- Arslan, Rıza, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa, 2016.
- Aksoy, Hasan, İslam Öncesi Dönem Türklerde Tanrı Anlayışı, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, c. 4, S. 2.
- Aşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, çev. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç, İstanbul, 2003.
- Atalan, Mehmet, “Hz. Muhammedin Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, C. 9, S. 2, ss. 55-68.
- Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 2021.
- Ateş, Süleyman, *Kur’an Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.
- Avcı, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş*, Mimoza Yayınları, Konya, 2008.
- Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004.
- Avcı, Mustafa, *Türk Hukuk Tarihi*, Atlas Akademi Yayınevi, Konya, 2021.
- Aycan, İrfan, “Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebu Süfyan”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Nisan 1990, C. 4, S. 2, ss. 130-145.
- Aydın, Mehmet Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Bardakçı, Veli Vehbi, Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2019.
- Bilgili, Ali Sinan, *Türk Kültür Coğrafyası*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2020.
- Cevdet, Ahmet, *Kıyas-ı Enbiya Ve Tevarih-i Hulefa*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Ceyhan, Ayhan, Türk Hukuk Tarihinde Meşveret Düşüncesi ve Uygulaması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998.
- Cin, Halil / Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996.
- Çeliker, Hüseyin, “İslam Hukukunda Devlet Başkanlığı”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 26, S. 26-27, ss. 251-298.
- Çetin, Halis, *Siyaset Bilimi*, Orion Kitabevi, Ankara, 2014.
- Çolak, Kamil, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 2, ss. 141-183.
- Demir, Ömer /Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992.
- Demircan, Adnan, *Ali-Muaviye Kavgası*, İstanbul, 2002.
- Demirci, Tuğba, “Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed’in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi”, *Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2019, C. 5, S. 9, ss. 147-167.

- Dineveri, Ebu Hanife, *İslam Tarihi*, Çev. Nusrettin Bolelli - İbrahim Tüfekçi, İstanbul, 2007.
- Dingeç, Emine, “Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turks*, 2009. C. IV, S. 8, ss. 1055-1073.
- Doğan, Bayram / Turan, Mehmet, “Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, C. 11, S. 1, ss. 69-96.
- Döndüren, Hamdi, “Dürüst Yönetim”, *Altınoluk Dergisi*, S. 95, Ocak 1994.
- Durmuş, İlhami, “Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-Ev ve Demir”, *Asya Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 1, S.1, ss. 19-34.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *İslam Hukuku Ve Önceki Şeriatler*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet Ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Ekinci, Ekrem Buğra, Machiavelli Ve Hukuk Tarihindeki Yeri, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1996, c. 10, S. 1-3.
- Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Ankara, 2005.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Âbideleri*, 42. Basım, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Eylül 2009.
- Eryarsoy, M. Beşir, *Hilafet: Kur'an Ansiklopedisi*, (Genel Yayın Yönetmeni: Ahmed Ağırakça), İstanbul, 2000.
- Farabi, *El-Medinetü'l Fâzıla*, (Çev. Nafiz Danışman), Ankara, 2001.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed B. Muhammed, *Nasihât'ül-Müluk*, Çev. Osman Şekerci, Sinan Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin, *İslam'da Siyasi Bir Katılım Vasıtası Olarak Şura*, Konya, 2002.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, 2021.
- Güney, Adnan, “Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2002.
- Güngör, Cahit, “Çağdaş Tefsirde Kölelik Yorumu”, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- Hamidullah, Muhammed, “Constitutional Problems In Early İslam”, *İ.T.E.D.*, 1973, C. V, S. 1-4, ss. 15-35.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Müesseselerine Giriş*, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Yeni Şafak Yayınevi, Ankara, 2003.
- Heyd, Uriel, *Studies In Old Ottoman Criminal Law*, (Derleyen: V.L. Menage), Oxford, 1973.
- Iqbal, Navid / Baloch, Fehmida, “Rivayetler Çerçevesinde Kureyş'in Durumuna Siyasi Bir Bakış”, *ERÜ SOSBİLDER*, Kayseri, 2018, C. 44, S. 1, ss. 59-77.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 1, İstanbul, 1990.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Problemi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1999, Y. 2, S. 7, ss. 8-22.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. b. Ankara, 2014.
- İşçi, Metin, *Türk İslam Siyasi Düşünceler Tarihi*, Derin Yayınları, İstanbul, 2015.

Jahja, Muharrem, “Lütfi Paşa’nın Halasü’l-Ümme Fi Marifetil Eimme Risalesinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi”, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.

Kamil Muhammed, El-Gindi/Ahmet Kılınç, “Şura ve İslam Hukukunda İnsan Hakları Demokrasinin Belirginliği”, *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2008, S. 12.

Kalın, İbrahim, *İslam ve Batı*, İSAM Yayıncılık, Ankara, 2019.

Keşgin, Ahmet, Machiavelli ve Makyavelizm, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2015, c. 5, S. 1.

Kılıç, Yusuf, *Osmanlı Hukukunda Vekâlet Sözleşmesi*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.

Kırnık Cengizhan, *Tanzimat Döneminde Padişah Yetkilerinin Sınırlandırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2022.

Kırpık, Cevdet, “II. Meşrutiyetten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Mayıs 2010, C. III, S. 21, ss. 99-130.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

Koca, Salim, *Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı*, (Metin İçinde “Türkler”), Ankara, 2002, ss. 823-844.

Koyuncu, Nuran-Yılmaz, Yasin, *Osmanlı’nın Son Yüzylında Hukuk Düşüncesinin Dönüşümü Ve Dönemin Başlıca Tartışma Konuları*, SÜHFD, Konya, 2018, c. 26, S. 2.

Köksal, İsmail, “İslam Tarihinde Uygulanan Devlet Başkanlığı Seçim Şekilleri ve Şer’i Tahlili”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, C. 11, S. 1, ss. 25-36.

Kuçuradi, İoanna, *İnsan Hakları, Kavramlar ve Yorumlar*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Kutub, Seyyid, *Fi’Zılali’l Kur’an*, çev. Bekir Karlığa – M. Emin Saraç – İ. Hakkı Şengüler, İstanbul.

Machiavelli, *Prens*, (Çev. Nazım Güvenç), İstanbul, 1994.

Maverdi, Ebu’l-Hasan Habib, *Ahkamü’s-Sultaniye*, çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994.

Mevdudi, Ebu’l-A’la El, *Hilafet ve Saltanat*, çev. Ali Genceli, Hilal Yayınevi, İstanbul, 1989.

Nasir, J. Jamal, *The Islamic Law of Personal Status*, London, 1990.

Oktay, Cemil, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.

Ortaylı İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.

Önkal, Ahmed, “Hulefa-i Raşidin”, *Kur’an Ansiklopedisi*, (Genel Yayın Yönetmeni: Ahmed Ağırakça), İstanbul, 2000.

Özcan, Abdülkadir, “Fatih’in Teşkilat Kanûnnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi*, 1982, S. 33, ss. 7-56.

Özen, Şükrü, *İstislah*, DİA, c. 23.

Pamir Aybars, *Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2004, c. 53, S. 2.

Pani Pati, Mevlana Şah Muhammed İsmail, *İslam Tarihi*, çev. Ayhan Yalçın, İstanbul, 1992.

- Russell, Bertrand, *İktidar*, (Çeviren: M. Ergin), Altın Kitaplar Basımevi, 1976.
- Sancar, Mithat, *'Devlet Aklı' Kıskaçında Hukuk Devleti*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî II (1003-1008/1595-1600)*, (Haz: Mehmet İpşirli), Ankara, 1999.
- Sever, Mustafa, "İlig Tutup Törüg İtmek (İli Tutup Töreysi Düzenlemek)", *Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi (UHAD)*, Ankara, 2020, C. 3, S. 4, ss. 147-156.
- Sunay, Reyhan, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2013.
- Şehbenderzade, Filibeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, çev. Ziya Nur, İstanbul, 1982.
- Şen, Abdurrahim, *İslam Hukuk Düşüncesinde İktidar ve Meşruyet*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2019.
- Şeyzeri, Abdurrahman b. Nasr eş, *Yöneticinin Nitelikleri*, çev. Osman Arpaçukuru, İstanbul, 2008.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir'üt, *Tarih'i Taberi*, çev. M. Faruk Gürtunca, İstanbul.
- Tektaş, Nazım, *Çadırdan Saraya Saraydan Sürgüne Osmanlı*, İstanbul, 2005.
- Tektaş, Nazım, *Şehzadeler Osmanlıda Kardeş Katli*, İstanbul, 2011.
- Temmavi, Muhammed, *Hz. Ömer ve Modern Sistemler*, çev. Muhammed Vesim Taylan, İstanbul, 2004.
- Topaktaş, Hacer, *Osmanlı Diplomasisinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler*, Akademik İncelemeler Dergisi, 2015, c. 10, S. 1.
- Toprak, Seydi Vakkas, *İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu*, Sosyoloji Dergisi, İstanbul, 2013, 3. Dizi, S. 26.
- Türcan, Talip, *İslam Hukuku*, (Editör: Talip Türcan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2020.
- Uçar, Şahin, *Tarih Felsefesi Açısından İslam'da Mülk ve Hilafet (Medineyi Yeniden Kurmak)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Uludağ, Süleyman, "Halife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (İstanbul'un Fethi'nden Kânûnî Sultan Süleymân'ın Ölümüne Kadar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. bsk., Ankara, c. 2.
- Uzunpostalcı, Mustafa, "İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, S. 9, ss. 67-100.
- Üçok, Bahriye, *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.
- Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler- Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1979.
- Ünalın, Sıdık / Öztürk, Hakan, "İslamiyetten Önce Türklerde Eğitim ve Öğretim", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 13/2, ss. 89-109.
- Weber, Max, *Meşru Egemenlik*, çev. Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Yaman, Ahmet / Çalış, Halit, *İslam Hukuku*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2018.
- Yavuz Abadan/Bahri Savcı, *Türkiye'de Anayasal Gelişmelerine Bir Bakış*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1959.
- Yurtseven, Yılmaz, *Osmanlı Siyasal İktidarı Meşruyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, Ankara, 2019.

Yurtseven, Yılmaz, “Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji Din ve Siyasi Meşruyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XI, S. 1-2, 2007, ss. 1255-1284.

Yurtseven Yılmaz/Şahin, Gamze Nur, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi*, YBHD, Ankara, 2016, c. 1, S.1.

Yurtseven, Yılmaz, *Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din Ve Siyasi Meşruyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, 2007, c. 11, S. 1-2

Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, çev. Fikri Silahdaroğlu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Zeynülabidin, İmam, *Hukuk Risalesi*, (Editör: Ersan Baydemir), Yılmaz Matbaacılık, İstanbul, 2020.

Zorlu, Cem, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren Kitap, Konya, 2002.

Elektronik Kaynaklar

Adıgüzel, Abdulcabbar, “Erken Dönem Politik İhtilafların Şii-İmami Ekoldeki Teolojik İzdüşümleri”, <http://www.emakalat.com/index.php/emakalat/article/view/77>, (19.06.2020).

Akgündüz, Ahmet, “Kardeş Katli Meselesi Ve Osmanlı Kanunnameleri ile Alakalı Bazı İtirazlara Cevaplar”, <http://www.osmanli.org.tr/yazi-2-98.html>, (15.07.2011).

<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/diyaretyeni/KurulDetay.aspx?ID=38>, (Erişim Tarihi: 22.06.2012).

<http://www.genelturktarihi.net/antik-roma-hadrian-duvari>, (Erişim Tarihi: 08.12.2021).

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/72194/mod_resource/content/1/ORHUN-%C3%82B%C4%B0DELER%C4%B0.pdf, (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

<https://ungo.com.tr/2-021/01/hadrian-duvari-ne-dir/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2021).

Kallek, Cengiz, “Bornier, Vicomte Henri de”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1992, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bornier-vicomte-henri-de>, (Erişim Tarihi: 15.09.2021).